

M A T E R I A Ł Y I D O K U M E N T Y

Robert Syrwid

Olsztyn

„Ponieśmy więc projekt Konstytucji w masy...”*. Przebieg i ocena pierwszego etapu „dyskusji” nad projektem Konstytucji PRL (luty–marzec 1952) na Warmii i Mazurach w świetle materiałów Wydziału Propagandy KW PZPR w Olsztynie

W prowadzonych szeroko – po przełomie 1989 r. – badaniach nad propagandą polityczną pierwszych lat powojennych i okresu stalinizmu w Polsce¹ istotną rolę odgrywają kampanie o charakterze masowym. Realizowane z dużym nakładem

* Cytat z przemówienia Bolesława Bieruta, wygłoszonego na trzecim plenarnym posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego 23 I 1952 r., zob. np. „Państwo i Prawo” 1952, z. 2; „Trybuna Ludu”, nr 27, 27 I 1952. **Bolesław Bierut** (1892–1956), z zawodu zecer, prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i przewodniczący Rady Państwa (II 1947 – XI 1952), przewodniczący KC PZPR i Sekretariatu KC PZPR (XII 1948 – III 1954), przewodniczący Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR (V 1950 – III 1954), przewodniczący Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego (V 1951 – VII 1952); T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991 r.*, Warszawa 1991, *passim*. Wszystkie informacje biograficzne o działaczach PZPR szerebla centralnego zawarte w niniejszym tekście pochodzą z tej publikacji.

¹ Spośród licznych artykułów, przyczynków i opracowań monograficznych poświęconych tej problematyce na szczególną uwagę zasługują m.in.: R. Kupiecki, „*Natchnienie milionów*”. *Kult Józefa Stalina w Polsce 1944–1956*, Warszawa 1993; M. Jastrząb, *Mozolna budowa absurdu. Działalność Wydziału Propagandy Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR w latach 1949–1953*, Warszawa 1999; *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie stalinowskim*, red. Cz. Osękowski, Zielona Góra 1999; K. Kosiński, *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach warszawskich w latach 1945–1956*, Warszawa 2000; Cz. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000 („Archiwum Sejmu PRL”); *idem*, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000; P. Sowiński, *Komunistyczne Święto. Obchody 1 maja w latach 1948–1956*, Warszawa 2000; M. Brodała, A. Lisiecka, T. Ruzikowski, *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, Warszawa 2001; *Propaganda antykościelna w Polsce w latach 1945–1978*, red. S. Dąbrowski, B. Rogowska, Wrocław 2001; M. Zaręba, *Komunizm, legitymizacja*,

sił i środków, stanowiły one immanentną część systemu państwa totalitarnego, będąc jednym z podstawowych narzędzi indoktrynacji społeczeństwa w duchu ideologii komunistycznej².

W prezentowanym materiale przedstawiono jedną z najważniejszych akcji polityczno-propagandowych pierwszej połowy lat 50. XX w., jaką była kampania „dyskusyjna” nad projektem Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r., na przykładzie jej organizacji oraz przebiegu na terenie Warmii i Mazur w granicach ówczesnego województwa olsztyńskiego³.

nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce, Warszawa 2001; R. Skobelski, *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950–1955*, Zielona Góra 2002; J. Wtorkiewicz, *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku*, Warszawa 2002; M. Skoczylas, *Wybory do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 r. w świetle skarg ludności*, Warszawa 2003; *Propaganda PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semków, Warszawa 2004 („Konferencje IPN”, t. 18); M. Czyżniewski, *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce 1944–1956*, Toruń 2005; A. Dytman-Stasienko, *Święto zawłaszczonych znaczeń. 1 Maja w PRL. Ideologia, rytuał, język*, Wrocław 2006; P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007; J. Wojsław, *Obraz teraźniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954. Zarys problematyki*, Gdańsk 2009; M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym... Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009; R. Domke, *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w propagandzie lat 1945–1948*, Zielona Góra 2010; *Komunikowanie się Polaków w latach 1944–1989*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2011; R. Piasecka-Strzelec, *Polskie agencje prasowe w latach 1944–1972. Upowszechnianie i reglamentacja informacji oraz działalność propagandowa*, Kielce 2012; T. Wolsza, A. Zaćmiński, *Ludzie listy piszą... Referendum i wybory do Sejmu w korespondencji Polaków (1946–1952)*, Bydgoszcz 2013; *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014.

² Jacek Wojsław w artykule o kampanii propagandowej przed wyborami do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w 1952 r. przedstawił kilkanaście „masowych akcji polityczno-propagandowych”, najważniejszych w latach 1948–1955, w tym – poza wymienionymi wyborami – m.in. tzw. Kongres Zjednoczeniowy Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej, obchody 70. rocznicy urodzin Józefa Stalina, ogłoszenie i realizację planu sześcioletniego oraz uchwalenie Konstytucji PRL; por. J. Wojsław, *Kampania propagandowa towarzysząca wyborom do Sejmu z 26 października 1952 roku*, „Polska 1944/45 – 1989. Studia i Materiały” 9 (2010), s. 133–134.

³ Warmia – kraina historyczna, wywodząca nazwę od pruskiego plemienia Warmów, położona na terenie obecnego województwa warmińsko-mazurskiego. Mazury (dawn. Mazury Pruskie, Mazowsze Pruskie) – region geograficzno-kulturowy w północno-wschodniej Polsce, przynależny administracyjnie w części do województwa warmińsko-mazurskiego. 29 V 1946 r. Rada Ministrów RP wydała rozporządzenie w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych („Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” [dalej: DzU] 1946, nr 28, poz. 117, obowiązywało od 28 VI 1946). Na jego mocy utworzono województwa: olsztyńskie, szczecińskie i wrocławskie. Województwo olsztyńskie, obejmujące obszar potocznie nazywany Warmią i Mazurami, zostało podzielone na 18 powiatów o łącznej powierzchni 18 832 km². Były to powiaty: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławiecki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycieński, węgorzewski i Olsztyn – powiat grodzki (miejski). Ustalony podział administracyjny obowiązywał do 28 VI 1950 r., kiedy to Ustawą o zmianach administracyjnych podziału państwa (DzU 1950, nr 28, poz. 255) zdecydowano o włączeniu w granice województwa olsztyńskiego dwóch nowych

Okoliczności związane z tworzeniem i uchwaleniem Konstytucji PRL od ponad półwiecza pozostają niezmiennie przedmiotem zainteresowania stosunkowo szerokiej grupy historyków, zarówno dziejów najnowszych, jak i prawa⁴.

Ustawa zasadnicza, nazywana nie bez racji stalinowską, była przygotowywana w okresie nasilającej się unifikacji modeli ustrojowych państw znajdujących w orbicie wpływów radzieckich. Oznaczało to w praktyce, że miała ona stanowić nie tylko prawne zwieńczenie procesu umacniania władzy komunistycznej w Polsce po II wojnie światowej, ale także nawiązywać w swych rozwiązaniach ideologiczno-legislacyjnych do założeń konstytucji ZSRR z 1936 r. traktowanej jako wzorzec⁵.

powiatów: działdowskiego z województwa warszawskiego i nowomiejskiego z województwa bydgoskiego.

⁴ Z okresu PRL należy wymienić m.in.: W. Barcikowski, *O projekcie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952; B. Bierut, *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1952; *idem*, *Pod Sztandarem Frontu Narodowego. Wybrane artykuły i przemówienia 1952 r.*, Warszawa 1952; *Konstytucja i podstawowe akty ustawodawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór tekstów*, oprac. J. Zakrzewska, A. Gwiżdż, Warszawa 1952; J. Tepicht, *Konstytucja Ludu Polskiego*, Warszawa 1952; *O Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór materiałów*, Warszawa 1953; *Zagadnienia prawne konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN 4–9 lipca 1954 r.*, t. 1–3, Warszawa 1954; S. Rozmaryn, *Konstytucja jako ustawa zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1967; A. Gwiżdż, *Organizacja i tryb przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej*, w: *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej (1947–1952)*, red. M. Rybicki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977; M. Rybicki, *Jak rodziła się konstytucja PRL z 1952 r.*, „Polityka” 1983, nr 3; *idem*, *Geneza i przygotowanie Konstytucji PRL z 1952 roku*, „Dzieje Najnowsze” 15 (1984), nr 4; K. Działocha, *Geneza Konstytucji PRL*, w: *Konstytucja PRL po 30 latach jej obowiązywania*, red. K. Działocha, Wrocław 1985; T. Torkańska, *Oni*, Warszawa 1985 (Wydawnictwo „Przedświt” – przedruk z 1. wyd. zagran. „Aneks”, Londyn 1985); J. Mordwiłko, *Polityczne przesłanki uchwalenia Konstytucji PRL z 1952 r.*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 12. Po 1989 r. badania w tym zakresie kontynuowali przede wszystkim: A. Garlicki, J. Zakrzewska, *Zatwierdzenie Konstytucji PRL*, „Polityka” 1990, nr 28; A. Garlicki, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993; *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990; C. Kozłowski, *Namiestnik Stalina*, Warszawa 1993; I. Paczyńska, *Nieznanne aspekty pracy nad Konstytucją z 1952 roku*, „Studia Historyczne” 39 (1996), nr 3; *Zestawienie poprawek zgłoszonych do projektu Konstytucji z 1952 roku*, do druku przyg. i wstępem poprzedziła I. Paczyńska, „Studia Historyczne” 61 (1998), nr 2; A. Gwiżdż, *Tryb uchwalenia Konstytucji PRL (22 lipca 1952 r.)*, w: *Tryby uchwalenia polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998; M. Kallas, *Przygotowanie i uchwalenie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (22 lipca 1952 roku)*, w: M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000; A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski 1791–1997*, Warszawa 2001; S. Oliwniak, *Stefana Rozmaryna pojmowanie konstytucji*, w: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – Idee – Prawo. Materiały ze Zjazdu Katedr Historycznoprawnych, Augustów 15–18 września 2002 roku*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003; P. Borecki, *Geneza Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 5; *idem*, *Tworzenie Konstytucji PRL*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 60 (2008), nr 1.

⁵ Do czasu uchwalenia Konstytucji PRL w Polsce Ludowej obowiązywała tzw. Mała Konstytucja, czyli Ustawa o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalona

Początkowo prace nad jej konstrukcją miały charakter niejawni i odbywały się w ramach dwóch komisji: „A” – roboczej i studyjnej oraz „B” – ideologicznej, powołanych w maju 1949 r. przez Sekretariat KC PZPR. Posiedzeniom obu tych zespołów przewodniczył początkowo Henryk Świątkowski⁶. Po jego odwołaniu, w maju 1950 r., z funkcji członka Biura Politycznego, Biura Organizacyjnego i Sekretariatu KC PZPR, rolę głównego organizatora prac komisji i referenta generalnego projektu konstytucyjnego przejął prof. Stefan Rozmaryn, pracujący pod osobistym nadzorem Bolesława Bieruta⁷.

Opracowany przez komisje w lutym 1951 r. drugi wariant projektu został przedstawiony do oceny członkom Sekretariatu KC PZPR na posiedzeniu 12 marca 1951 r. Przedłożony tekst skierowano do redakcji w komisjach w celu opracowania, jak zakładano, wersji końcowej projektu ustawy zasadniczej⁸.

7 maja 1951 r. decyzją Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR została powołana komisja „dla opracowania projektów dokumentów związanych z powołaniem przez Sejm komisji konstytucyjnej i jej zadaniami”, w składzie: Franciszek Mazur, Edward Ochab i Roman Zambrowski. Dziewięć dni później, tzn. 16 maja, Biuro Polityczne zatwierdziło wersję tekstu zredagowaną przez komisję. W tak opracowanym kształcie został on przedłożony sejmowi jako formalnie wspólny projekt czterech klubów poselskich: PZPR, SD, ZSL i katolicko-społeczny⁹.

19 II 1947 r.; DzU 1947, nr 18, poz. 71, z późn. zm. Konstytucja ZSRR została uchwalona 5 XII 1936 r. przez Nadzwyczajny VIII Wszechzwiązkowy Zjazd Rad w Moskwie. Por. J. Stalin, *O projekcie Konstytucji Związku SSR. Konstytucja (Ustawa Zasadnicza) Związku Socjalistycznych Republik Rad*, Moskwa 1945; zob. też: P. Borecki, *Geneza Konstytucji...*, s. 77–78; I. Paczyńska, *Nieznane aspekty...*, s. 358–359; J. Sadowski, *Między Pałacem Rad i Pałacem Kultury. Studium kultury totalitarnej*, Warszawa 2009, s. 235–254.

⁶ Szerzej na temat działalności komisji zob. P. Borecki, *Tworzenie Konstytucji...*, s. 169–170; I. Paczyńska, *Nieznane aspekty...*, s. 358–362. **Henryk Świątkowski** (1896–1970), prof. zw. nauk prawnych (od 1947), minister sprawiedliwości (V 1945 – IV 1956), członek KC PZPR (XII 1948 – III 1954), członek Biura Politycznego, Biura Organizacyjnego i Sekretariatu KC PZPR (XII 1948 – V 1950).

⁷ I. Paczyńska, *Nieznane aspekty...*, s. 361–362. **Stefan Rozmaryn** (1908–1969), prof. zw. nauk prawnych (od 1948), kierownik Katedry Prawa Państwowego Uniwersytetu Warszawskiego (od 1947), dyrektor generalny Prezydium Urzędu Rady Ministrów (od 1950).

⁸ P. Borecki, *Tworzenie Konstytucji...*, s. 170. Pierwszy, roboczy projekt konstytucji został opracowany już we wrześniu 1950 r. Po zapoznaniu się z jego treścią członkowie Biura Politycznego na posiedzeniu 16 XI 1950 r. zgłosili doń szereg poprawek i odesłali do komisji celem powtórnego preredagowania.

⁹ I. Paczyńska, *Nieznane aspekty...*, s. 362–363. **Franciszek Mazur** (1895–1975), magister nauk prawnych, członek KC PZPR (XII 1948 – III 1959), Biura Politycznego (V 1950 – X 1956) i Biura Organizacyjnego KC PZPR (XII 1948 – III 1954). **Edward Ochab** (1906–1989), gen. bryg., ekonomista, członek KC PZPR (XII 1948 – XI 1968) i Biura Organizacyjnego KC PZPR (XII 1948 – III 1954), zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR (XII 1948 – III 1954), członek Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR (V 1950 – III 1954), sekretarz KC PZPR (V 1950 – III 1956). **Roman Zambrowski** (1909–1977), z zawodu nauczyciel, członek KC PZPR (XII 1948 – VI 1964),

26 maja 1951 r. sejm uchwalił „Ustawę o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Polski Ludowej” i powołał 103-osobową Komisję Konstytucyjną pod przewodnictwem Bolesława Bieruta¹⁰. Na pierwszym posiedzeniu 19 września 1951 r. Komisja, poza ustaleniem regulaminu pracy, wyłoniła 10 podkomisji, z których najważniejszą rolę odgrywała Podkomisja Redakcyjna i Założeń Ogólnych, z przewodniczącym Bierutem na czele. Podstawowym zadaniem Komisji było przygotowanie „wstępnego projektu” konstytucji oraz jego ogłoszenie w celu przeprowadzenia ogólnonarodowej dyskusji i umożliwienie obywatelom zgłaszania ewentualnych poprawek i uwag. Zgłoszony projekt tekstu konstytucji został po raz kolejny poddany poprawkom, zgodnie z uwagami członków Biura Politycznego. Dodano wówczas przede wszystkim preambułę oraz zrezygnowano w ostatecznym zapisie z instytucji prezydenta, przy jednoczesnym powiększeniu kompetencji Rady Państwa¹¹.

Tak opracowana wersja ustawy zasadniczej, po przetłumaczeniu na język rosyjski, została przesłana – w październiku lub listopadzie 1951 r. – Józefowi Stalinowi. Naniósł on własnoręcznie około 50 poprawek, w tym 14 w samej preambule. Następnie Bierut przeniósł poprawki Stalina z tekstu rosyjskiego na projekt w języku polskim. Wniesione przez Stalina zmiany w tekście pierwotnym zatwierdzono 13 listopada 1951 r. na posiedzeniu Podkomisji Redakcyjnej i Zagadnień Ogólnych oraz przekazano do prac pozostałych podkomisjach¹².

W związku z brakiem przygotowania „wstępnego projektu” konstytucji przed zbliżającym się upływem kadencji parlamentu, sejm 15 grudnia 1951 r. uchwalił „Ustawę konstytucyjną o zmianie terminu opracowania konstytucji i przedłużeniu kadencji Sejmu Ustawodawczego”. W myśl ustawy termin zakończenia prac nad projektem przesunięto do 30 kwietnia 1952 r., a kadencję sejmu przedłużono o sześć miesięcy¹³.

„Wstępny projekt” ustawy zasadniczej został uchwalony przez Podkomisję Redakcyjną i Zagadnień Ogólnych 18 stycznia, a zatwierdzony przez Komisję Konstytucyjną na jej trzecim posiedzeniu, pięć dni później, tzn. 23 stycznia 1952 r. Komisja podjęła również uchwałę w sprawie ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji.

Tekst projektu oraz uchwały Komisji opublikowano 27 stycznia 1952 r. w „Trybunie Ludu”, a następnie w prasie codziennej na terenie całego kraju.

Według uchwały, której treść została uprzednio zaaprobowana przez Biuro Polityczne KC PZPR, „dyskusja” miała zostać przeprowadzona w ciągu sześciu

Biura Politycznego (XII 1948 – VII 1963) i Biura Organizacyjnego KC PZPR (XII 1948 – III 1954), sekretarz KC PZPR (XII 1948 – III 1954), wicemarszałek Sejmu Ustawodawczego (II 1947 – XI 1952).

¹⁰ DzU, 1951, nr 33, poz. 255.

¹¹ I. Paczyńska, *Nieznane aspekty...*, s. 364–366.

¹² Szerzej na temat poprawek J. Stalina zob. A. Garlicki, *Z tajnych...*, s. 187–194.

¹³ DzU 1952, nr 1, poz. 1.

tygodni (27 I – 6 IV 1952). Uchwała, wzywając Polaków do jak najszerszego w niej udziału, zachęcała jednocześnie do składania „wniosków, poprawek i uwag do projektu”, ale także wskazywała na potrzebę „przyswojenia sobie przez miliony obywateli zasad nowej konstytucji”¹⁴. Zakładano tym samym, że w istocie dyskusja nie będzie miała w pełni demokratycznego charakteru i powinna służyć wyłącznie legitymizacji władzy komunistycznej poprzez starannie wyreżyserowaną akcję propagandowego poparcia dla jej dotychczasowej polityki.

Wyraźnym potwierdzeniem tych założeń było przemówienie Bieruta, wygłoszone 23 stycznia 1952 r. na wspomnianym posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej. Według niego głównym celem ogólnonarodowej dyskusji miało być „spopularyzowanie, wyjaśnienie najszerszym masom olbrzymiej wagi i rewolucyjnej treści politycznej i społecznej, która zawarta jest w każdym artykule projektu Konstytucji, a zwłaszcza w całokształcie tego dokumentu”¹⁵.

Z punktu widzenia celów i praktyki postępowania w przygotowaniu i przeprowadzeniu dyskusji, dalece ważniejsze były jednak wytyczne Biura Politycznego. Zostały one opracowane w formie instrukcji KC PZPR, z datą 27 stycznia 1952 r., adresowanej do komitetów wojewódzkich, powiatowych i miejskich¹⁶.

Już nawet pobieżna lektura tego dokumentu wskazuje niedwuznacznie, że jedynym decydemt całego przedsięwzięcia, niezależnie od deklarowanej współpracy z „sojuszniczymi stronnictwami”, organami administracji państwowej, radami narodowymi, organizacjami młodzieżowymi, społecznymi i związkowymi, uczelniami wyższymi oraz wojskiem, pozostały terenowe struktury partyjne wszystkich szczebli.

Forum bezpośredniej agitacji prokonstytucyjnej miały być nie tylko „publiczne zebrania w zakładach pracy, w gromadach i w miejscach zamieszkania”, ale również specjalnie uruchamiane tzw. punkty dyskusyjne, łamy prasy i radio.

Wszelkie poprawki, uwagi i wnioski obywateli do projektu konstytucji należało zgłaszać drogą listowną bezpośrednio do Komisji Konstytucyjnej lub też – pośrednio – do prezydiów rad narodowych, dzienników i czasopism, punktów dyskusyjnych oraz Polskiego Radia. Apel o nadsyłanie korespondencji w sprawie projektu nosił jednak w sobie zamiar planowanego z premedytacją wytworzenia w społeczeństwie złudzenia co do rzeczywistego wpływu na kształt dokumentu,

¹⁴ Treść uchwały Komisji Konstytucyjnej została zatwierdzona na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR, które obradowało w dniach 22 i 25 I 1952 r. Podjęto tam także decyzję o sporządzeniu instrukcji wewnątrzpartyjnej dotyczącej organizacji dyskusji nad projektem konstytucji oraz przygotowania i zatwierdzenia projektu wydawnictw mających popularyzować jego treść; zob. P. Borecki, *Geneza Konstytucji...*, s. 83–84; I. Paczyńska, *Nieznanne aspekty...*, s. 368–369. Warto również wspomnieć, że sam tekst projektu konstytucji został wydrukowany w nakładzie 500 000 egzemplarzy i rozkolportowany na terenie całego kraju.

¹⁵ Cyt. za: B. Bierut, *Pod Sztandarem...*, s. 13.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Komitet Wojewódzki PZPR w Olsztynie 1948–1990 (dalej: KW PZPR), sygn. 1141/2059, Instrukcja dla KW, KP, KM w sprawie ogólnonarodowej dyskusji nad projektem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, s. 1–10.

wobec stwierdzenia, że „miarą rozmachu i prawidłowego przebiegu dyskusji będzie nie ilość zgłoszonych poprawek, lecz skuteczność akcji uświadamiającej i wychowawczej, wyjaśniającej najszerzym masom narodu treść i znaczenie Konstytucji”¹⁷.

Za szczególnie ważne uznano powiązanie dyskusji nad projektem z toczącymi się równoległe w kraju innymi masowymi „akcjami”, jak np. obchodami dziesięciolecia powstania PPR, kampanią o wykonanie zadań trzeciego roku planu sześcioletniego, ruchem współzawodnictwa socjalistycznego, postępowaniem spółdzielczości produkcyjnej itp.

Podstawową rolę w pożądanym dla kierownictwa PZPR przebiegu dyskusji mieli odegrać prelegenci, którzy jako wyłonieni spośród aktywu partyjnego oraz „w części” z członków SD, ZSL, ZMP i organizacji społecznych musieli dawać „gwarancję prawidłowego wyjaśnienia zasad projektu Konstytucji”¹⁸.

Ogólnonarodowa debata nad projektem konstytucji, zaplanowana i sterowana przez struktury partyjne, została zakończona w kwietniu 1952 r. W jej następstwie miano formalnie rekomendować – w postaci wniosku – przyjęcie 28 poprawek zgłoszonych do projektu konstytucji. Jak słusznie zauważył Paweł Borecki, w świetle zachowanych – niepodpisanych – dokumentów archiwalnych nie można jednoznacznie stwierdzić, kto podjął decyzję o przyjęciu tych, a nie innych propozycji zmian w przedłożonym tekście ani także kto był ich rzeczywistym autorem¹⁹.

Komisja Konstytucyjna zakończyła prace 30 kwietnia 1952 r., przekazując ostateczny tekst projektu ustawy zasadniczej marszałkowi Sejmu Ustawodawczego.

Projekt konstytucji został oficjalnie przedstawiony na 107. plenarnym posiedzeniu sejmu, w dniach 18–22 lipca 1952 r. W pierwszym dniu obrad obszerny referat wygłosił Bolesław Bierut.

Jeżeli przytoczone przez niego dane dotyczące przebiegu „dyskusji” nad projektem należy uznać za wiarygodne, to w ponad 200 000 zebrań i narad miało wziąć udział „z górą” 11 000 000 uczestników, w tym 3 600 000 „mieszkańców gromad wiejskich” i około 2 700 000 uczestników spotkań „organizowanych przez młodzież”. W samej dyskusji wypowiedziało się ustnie około 1 400 000 obywateli, zaś ponad 25 000 miało zgłosić uwagi pisemnie. W nadesłanych wypowiedziach doliczono się ogółem 2 822 poprawek „o treści merytorycznej, częstokroć cennej, lub o charakterze redakcyjnym”. Nie miało to jednak oczywiście żadnego znaczenia

¹⁷ *Ibidem*, s. 2–4.

¹⁸ *Ibidem*, s. 6. Sami prelegenci podlegali zresztą kontroli wszystkich członków partii, którym Instrukcja nakazywała „rozwinąć szeroko kampanię dyskusyjną we wszystkich środowiskach i na ogólnonarodowej, patriotycznej i demokratycznej platformie – nie dopuszczać do żywołowości, czuwać nad zapewnieniem słusznej treści politycznej wystąpień prelegentów i właściwego, pozytywnego przebiegu zebrań” (s. 3).

¹⁹ P. Borecki, *Tworzenie Konstytucji...*, s. 178. Poprawki, przyjęte i zredagowane przez Podkomisję Redakcyjną i Zagadnień Ogólnych, zostały zamieszczone w dokumencie pt. *Wniosek w sprawie poprawek do projektu konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, który opublikowała I. Paczyńska, *Nieznanne aspekty...*, s. 282–285.

dla ostatecznej konstrukcji i treści projektu, który – jak stwierdził dalej w imieniu Komisji Konstytucyjnej jej przewodniczący – „znalazł całkowite uznanie i poparcie wielomilionowych mas naszego narodu”²⁰.

Zarówno w dwudniowej dyskusji plenarnej (19–20 VII 1952), jak i oficjalnych deklaracjach klubów poselskich wyrażono całkowite poparcie dla tekstu nowej ustawy zasadniczej. Została ona uchwalona przez sejm 22 lipca 1952 r.²¹, łącznie z towarzyszącą jej *Ustawą konstytucyjną – Przepisy wprowadzające konstytucję PRL*²².

Organizacja i przebieg kampanii „dyskusyjnej” w zdecydowanej większości regionów Polski w dalszym ciągu pozostaje tematem wymagającym podjęcia szczegółowych studiów. Ważne ustalenia w tym zakresie przyniosły przede wszystkim badania Ireny Paczyńskiej – poświęcone temu wydarzeniu w ówczesnym województwie krakowskim – oraz zarys „dyskusji” na terenach ziem odzyskanych przedstawiony w rozprawie Roberta Skobelskiego²³.

W województwie olsztyńskim, podobnie zresztą jak w innych częściach kraju, istotną rolę w przygotowaniu propagandowej oprawy kampanii odegrała lokalna prasa.

Za oficjalny początek kampanii uznać należy fakt opublikowania w „Życiu Olsztyńskim” z 27–28 stycznia 1952 r. tekstów „wstępnego projektu” konstytucji i uchwały Komisji Konstytucyjnej w sprawie ogólnonarodowej dyskusji²⁴. Dzień później, tzn. 28 stycznia, oba teksty zostały wydrukowane także w „Głosie Olsztyńskim”²⁵.

Oba dzienniki na bieżąco relacjonowały przebieg „dyskusji”, publikując na swoich łamach zarówno przedruki artykułów z prasy centralnej, jak i relacje z ważniejszych wydarzeń miejskich oraz terenowych²⁶.

²⁰ B. Bierut, *Pod Sztandarem...*, s. 40.

²¹ DzU 1952, nr 33, poz. 232.

²² *Ibidem*, poz. 233.

²³ I. Paczyńska, „Dyskusja” nad projektem konstytucji w województwie krakowskim (luty–kwiecień 1952), w: *Studia z historii Polski XIX i XX wieku ofiarowane Profesorowi Józefowi Buszce w pięćdziesięciolecie doktoratu*, red. I. Paczyńska, Kraków 1999, s. 343–358; R. Skobelski, *Ziemia Zachodnie i Północne...*, s. 107–119; *idem*, *Przebieg ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji PRL w 1952 r. na ziemiach zachodnich i północnych Polski*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 3 (2001), s. 174–189.

²⁴ „Życie Olsztyńskie”, nr 24, 27–28 I 1952; „Życie Olsztyńskie” – dziennik, mutacja „Życia Warszawy”, ukazywał się od 1 V 1947 do 31 V 1960.

²⁵ „Głos Olsztyński”, nr 23, 28 I 1952. „Głos Olsztyński” – dziennik KW PZPR w Olsztynie, ukazywał się od 1 IX 1951 do 6 IV 1970, kiedy zmienił nazwę na „Gazetę Olsztyńską”.

²⁶ Ważną rolę w kampanii propagandowej odegrało także Polskie Radio, emitując zarówno w programie ogólnopolskim, jak i poprzez rozgłoszenie regionalne cykle pogadank popierających projekt konstytucji. Na masową skalę wykorzystywano także sieć radiowęzłów w zakładach pracy, szkołach i urzędach, w których codziennie nadawano krótkie audycje o konstytucji oraz przytaczano, co oczywiste, jedynie przychylnie opinie przedstawicieli szeroko rozumianego „świata pracy”; por. R. Skobelski, *Ziemia Zachodnie i Północne...*, s. 112.

Już 30 stycznia w „Głosie Olsztyńskim” ukazał się artykuł pod znamienym tytułem *Świetna karta naszych zwycięstw. Społeczeństwo Olsztyna o projekcie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, w którym opublikowano pierwsze wypowiedzi olsztynian na ten temat²⁷. 1 lutego, również w „Głosie Olsztyńskim”, podano informację o możliwości przesyłania przez obywateli „wszelkich poprawek i uwag” dotyczących projektu konstytucji na adres redakcji. Od tego dnia gazeta zaczęła także zamieszczać w postaci przedruku z „Trybuny Ludu” stałą rubrykę pt. *Z problemów Konstytucji*, a od 4 lutego – rubrykę lokalną pt. *Dyskutujemy nad projektem Konstytucji*²⁸.

Podobne rubryki od początku lutego zostały też uruchomione na łamach „Życia Olsztyńskiego”: 2 lutego – *Czytelnicy „Życia” dyskutują nad projektem Konstytucji*, 8 lutego – *Odpowiadamy na pytania Czytelników w sprawie Konstytucji*, a 9 lutego – *Wyjaśniamy projekt Konstytucji*²⁹. Dużą popularnością wśród czytelników, jak zapewniała redakcja, cieszył się również konkurs historyczny ogłoszony przez „Życie Warszawy” pt. *Narodowe tradycje projektu Konstytucji*, którego kolejne zestawy pytań były przedrukowywane – od 17 marca – w olsztyńskiej mutacji stołecznego dziennika³⁰.

Redakcja „Głosu Olsztyńskiego” informowała ponadto 7 lutego o uruchomieniu, w swojej siedzibie przy ulicy Mazurskiej 1 w Olsztynie, pierwszego tzw. punktu agitaacyjnego, czyli, jak to właściwie określano w nomenklaturze partyjnej, punktu dyskusyjnego, w którym zbierano „meldunki, zapytania i wypowiedzi” w sprawie projektu³¹.

Dodatkowo, w relacji z 12 lutego ta sama gazeta donosiła również o otwarciu „punktu konsultacyjnego” w lokalu Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Partyjnego PZPR, mieszczącego się w Olsztynie przy ulicy Kopernika 29. Punkt, czynny codziennie w godzinach od 8.00 do 21.00, miał nieść „wszelką pomoc w postaci opracowywania referatów i pogadanek na temat projektu konstytucyjnego”³².

Niezależnie od poważnego zaangażowania w akcję popularyzacji treści samego projektu, prasa codzienna relacjonowała obszernie przebieg konferencji partyjnych szczebla wojewódzkiego i powiatowego, a także zamieszczała sprawozdania z rozmaitych uroczystości, posiedzeń rad narodowych oraz różnych organizacji społecznych i związków zawodowych. Ich tematyka była oczywiście związana bezpośrednio lub pośrednio ze sprawą projektu konstytucji. W okresie trwania

²⁷ „Głos Olsztyński”, nr 25, 30 I 1952.

²⁸ *Ibidem*, nr 27, 1 II 1952; nr 29, 4 II 1952.

²⁹ „Życie Olsztyńskie”, nr 29, 2 II 1952; nr 34, 8 II 1952; nr 35, 9 II 1952.

³⁰ *Ibidem*, nr 66, 17 III 1952.

³¹ „Głos Olsztyński”, nr 32, 7 II 1952.

³² *Ibidem*, nr 36, 12 II 1952. Warto także wspomnieć, że pierwszy „ośrodek dyskusyjny” na terenie województwa, o którym pisała prasa olsztyńska, został uruchomiony w Giżycku i był prowadzony przez członków miejscowej organizacji ZMP; *ibidem*, nr 39, 15 II 1952. Obszerniejsza relacja z działalności punktów dyskusyjnych w kilku miejscowościach województwa olsztyńskiego została zamieszczona w „Głosie Olsztyńskim” dopiero w numerze 56 z 6 III 1952.

kampanii dyskusyjnej do najważniejszych należały niewątpliwie relacje z: posiedzenia plenum KW PZPR w Olsztynie (2–3 II 1952) z udziałem Hilarego Chełchowskiego, wicepremiera i zastępcy członka Biura Politycznego KC PZPR³³, nadzwyczajnej sesji WRN w sali Teatru im. Stefana Jaracza w Olsztynie (11 II 1952)³⁴, nadzwyczajnej sesji MRN w Olsztynie (16 II 1952)³⁵ oraz uroczystej akademii z okazji dziesiątej rocznicy powstania PPR, zorganizowanej przez KW PZPR, również w sali Teatru im. Stefana Jaracza (24 III 1952)³⁶.

Wyłącznym dysponentem i koordynatorem wszelkich poczynań związanych z organizacją i przebiegiem „dyskusji” nad projektem konstytucji pozostawał jednakże Wydział Propagandy KW PZPR w Olsztynie, działający w terenie poprzez swoje struktury gminne, miejskie, powiatowe i zakładowe. Kierownikiem liczącego łącznie 13 pracowników Wydziału była wówczas 44-letnia Janina Juzoniowa³⁷.

Szczegółowy terminarz kampanii opracowany w Wydziale zakładał jej podział na dwa etapy: I – od 2 lutego do 14 marca 1952 r. i II – od 15 marca do 20 kwietnia 1952 r.

W etapie pierwszym, zapoczątkowanym plenarnym posiedzeniem KW w dniach 2–3 lutego, zostały przewidziane kolejno: odprawa pracowników KW, narada aktywu wojewódzkiego i powiatowego z udziałem lektora z KC, seminarium wojewódzkie dla prelegentów partyjnych i organizacji masowych, odprawa dla instruktorów nietatowych Wydziału Organizacyjnego KW, odprawa kierowników wydziałów propagandowych KP, plenarne posiedzenia KP, odprawa

³³ *Ibidem*, nr 31, 6 II 1952. Por. APO, KW PZPR, sygn. 1141/88, Protokół z posiedzenia plenum KW PZPR, 2–3 II 1952, s. 1–12. **Hilary Chełchowski** (1908–1983), wykształcenie podstawowe, z zawodu cieśla, członek KC PZPR (XII 1948 – III 1959) i Biura Organizacyjnego KC PZPR (XII 1948 – III 1954), zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR (XII 1948 – X 1956), wiceprezes Rady Ministrów (VI 1950 – XI 1952), minister Państwowych Gospodarstw Rolnych (V 1951 – XII 1954).

³⁴ „Głos Olsztyński”, nr 38, 14 II 1952; „Życie Olsztyńskie”, nr 39, 14 II 1952. Por. APO, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, sygn. 444/4, Protokół z nadzwyczajnej sesji WRN w Olsztynie, 11 II 1952, s. 1–13.

³⁵ „Głos Olsztyński”, nr 43, 20 II 1952.

³⁶ *Ibidem*, nr 72, 25 III 1952; „Życie Olsztyńskie”, nr 75, 27 III 1952. W tym miejscu warto zauważyć, że centralne obchody dziesiątej rocznicy powstania PPR (ustalanej na 5 I 1942) zostały uczczone uroczystą akademią zorganizowaną przez KC PZPR w Teatrze Wielkim w Warszawie 28 I 1952 r. Prawie dwumiesięczne opóźnienie w stosunku do imprezy warszawskiej pozornie nie wystawia najlepszego świadectwa olsztyńskiej organizacji PZPR. Niewykluczone jednak, że marcowy termin obchodów ustalono świadomie, jako jeden z istotnych elementów akcji propagandowej w okresie „dyskusji” o projekcie konstytucji.

³⁷ **Janina Juzoniowa** (ur. 24 XI 1908), pochodzenie robotnicze, członek KPP, PPR (od 5 VIII 1945) i PZPR (od 15 XII 1948), pracownik etatowy KW PPR w Olsztynie (od 1 IX 1946), kierownik Wydziału Propagandowego KW PZPR w Olsztynie (13 VI 1949 – 23 IV 1952); APO, KW PZPR, sygn. 1141/1, Proponowany skład KW PZPR w Olsztynie z 12–13 VI 1949, s. 47; *ibidem*, sygn. 1141/1743, Wykazy pracowników aparatu partyjnego i ich charakterystyki w KW, KP, MK i GK PZPR województwa olsztyńskiego 1949–1950, s. 191; *ibidem*, sygn. 1141/89, t. 1, Protokół z posiedzenia plenum KW PZPR w Olsztynie, 23 IV 1952, s. 113.

pełnomocników powiatowych do spraw akcji siewnej, nadzwyczajna sesja WRN, rozszerzone plenarne posiedzenia KP, narady aktywów powiatowych z udziałem prelegentów z KW, seminaria dla prelegentów powiatowych, powiatowe narady nauczycieli – członków PZPR i ZMP, walne zebrania gminne członków PZPR, otwarte sesje GRN i PRN, odczyty o projekcie konstytucji we wszystkich gromadach województwa, zebrania i publiczne odczyty w blokach mieszkalnych, dzielnicach, zakładach pracy, PGR-ach, urzędach, instytucjach publicznych, punktach agitacyjnych, świetlicach oraz pogadanki i odczyty w szkołach wszystkich typów.

Formalne podsumowanie i ocena pierwszego etapu zostały dokonane podczas posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Olsztynie 21 marca 1952 r.³⁸

Tam też przedstawiono i zatwierdzono ramowy plan drugiego etapu akcji „dyskusyjno-odczytowej”. Podobnie jak w pierwszym etapie, główną część kampanii poprzedzał cykl odpraw i seminariów z udziałem aktywistów partyjnych i prelegentów terenowych. Druga faza masowych zebrań gromadzkich, w zakładach pracy, a także pogadanek dla „ludności niepracującej w miastach”, czyli rodzin pracowniczych i robotniczych, została wyznaczona na ostatnią dekadę marca. Cała akcja miała zostać podsumowana i oceniona przez egzekutywy komitetów powiatowych do 10 kwietnia, a egzekutywę komitetu wojewódzkiego do 20 kwietnia³⁹.

W zasobie aktowym wojewódzkiej organizacji PZPR, zachowanym w Archiwum Państwowym w Olsztynie, nie udało się odnaleźć dokumentacji poświęconej drugiemu etapowi kampanii konstytucyjnej. Jak wynika z zachowanych w komplecie protokołów nie był on też przedmiotem podsumowania oraz oceny na kolejnych kwietniowych i majowych posiedzeniach egzekutywy KW. Niewykluczone, że brak odniesienia do tego zagadnienia aparatu partyjnego był spowodowany zasadniczymi zmianami personalnymi w jego gremium kierowniczym na szczęblu wojewódzkim. Prawdopodobnie w styczniu lub lutym 1952 r. zapadła decyzja KC PZPR o odwołaniu ze składu egzekutywy olsztyńskiego komitetu wojewódzkiego trojga członków: Bolesława Bendka – I sekretarza KW, J. Juzonowej i Mieczysława Moczara – przewodniczącego Prezydium WRN w Olsztynie. Oficjalna uchwała w tej sprawie została podjęta dopiero 23 kwietnia 1952 r. na nadzwyczajnym posiedzeniu plenum KW PZPR⁴⁰. Przetasowania w łonie kierowniczego aparatu

³⁸ *Ibidem*, sygn. 1141/278, Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Olsztynie, 21 III 1952, s. 189–198; *ibidem*, sygn. 1141/1080, Wnioski, s. 23–25.

³⁹ *Ibidem*, Ramowy plan II etapu dyskusji nad projektem konstytucji, s. 199–200.

⁴⁰ O przyczynach zmian w kierownictwie olsztyńskiej organizacji PZPR zob. K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczara „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998, s. 157–158. Nowymi członkami egzekutywy zostali: **Stanisław Krupa** (ur. 13 II 1920), I sekretarz KW PZPR w Olsztynie (IV 1952 – II 1953), poseł na Sejm PRL I kadencji (1952–1956); płk **Stanisław Rusjan**, dowódca 8. Korpusu Piechoty w Olsztynie i **Juliusz Malewski** (1889–1981), przewodniczący prezydium WRN w Olsztynie (16 IV 1952 – 31 X 1956), poseł na Sejm PRL I, III, IV i V kadencji (1952–1956, 1961–1972); APO, KW PZPR, sygn. 1141/89, t. 1, s. 93–113. **Bolesław Bendek** (1907–1977) został przeniesiony na stanowisko kierownika Wydziału Ogólnego KC PZPR (25 II 1952 – 29 VI

partyjnego mogły mieć oczywiście wpływ na przebieg kampanii propagandowej, chociaż trudno przesądzać na tej podstawie o jej tempie i zakresie⁴¹.

Publikowane przekazy źródłowe pochodzą z zespołu KW PZPR Archiwum Państwowego w Olsztynie. Oba, w postaci kopii maszynopisowych – pozbawionych datacji i podpisów – zostały wytworzone w Referacie Propagandy Masowej Wydziału Propagandy KW PZPR w Olsztynie w lutym i marcu 1952 r.

Pierwszy z nich – szkic o charakterze roboczym – został sporządzony w formie bieżącej informacji o przebiegu dyskusji nad projektem konstytucji po przeprowadzeniu spotkań w zakładach pracy i gromadach województwa olsztyńskiego. Drugi dokument to całościowe opracowanie z przebiegu pierwszego etapu akcji propagandowej na Warmii i Mazurach, przygotowane w postaci podstawowego materiału opisowo-statystycznego do dyskusji oraz oceny na posiedzeniu egzekutywy KW PZPR z 21 marca 1952 r. Zawarte w nich ustalenia dostarczają interesujących informacji nie tylko o samej organizacji kampanii konstytucyjnej, ale przede wszystkim o nastrojach różnych grup środowiskowych oraz zawodowych, z uwzględnieniem specyfiki ludnościowej i narodowościowej regionu. Odnotowane ze szczególną skrupulatnością wszelkie przejawy zarówno poparcia, jak i kontestacji wobec narzucanego przez władze komunistyczne modelu ustrojowego, oddają także pośrednio skalę oporu, ale i zniewolenia społeczeństwa w okresie stalinizmu.

O wiarygodności publikowanych przekazów, abstrahując od wyrażanych tam opinii i sądów właściwych dla ówczesnego języka propagandy politycznej, świadczy również fakt ich wykorzystania wyłącznie do użytku wewnątrzpartyjnego, bez konieczności uciekania się do upiększeń stosowanych często w oficjalnej korespondencji sprawozdawczej.

Prezentowane materiały archiwalne zostały opracowane przy dążeniu do zachowania jak najbardziej przejrzystego układu i czytelności. Wszelkie ingerencje pochodzące od wydawcy zostały podane kursywą, a teksty źródłowe antykwą.

Każdy dokument, oznaczony numerem porządkowym, opatrzone nagłówkiem i legendą. W nagłówku zamieszczono prawdopodobną datę wytworzenia (rok, miesiąc, dzień) i miejsce wystawienia, a także tytuł źródła informujący o rodzaju dokumentu i jego treści.

1971), a **Mieczysław Moczar** (1913–1986) na stanowisko przewodniczącego prezydium WRN w Białymstoku (IV 1952 – XII 1954). Nie znaleziono informacji o przeniesieniu J. Juzoniowej. Por. W. Janowski, A. Kochański, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, red. K. Persak, Warszawa 2000, s. 122; K. Lesiakowski, *op. cit.*, s. 160–171.

⁴¹ Niezależnie od braku materiałów sprawozdawczych za okres drugiego etapu kampanii w archiwum olsztyńskim, z dużą dozą prawdopodobieństwa należy przyjąć, że zostały one jednak opracowane i przekazane przez Wydział Propagandy KW do Wydziału Propagandy Masowej KC PZPR. Zagadnienie to wymaga dalszych badań w oparciu o dokumentację przechowywaną w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dokumentacja Wydziału Propagandy Masowej KC PZPR – istniejącego pod tą nazwą od 15 XII 1948 do 30 III 1953 – znajduje się w zasobach zespołu KC PZPR w VI Oddziale Archiwum Lewicy Polskiej Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Legenda zawiera podstawowe dane o miejscu przechowywania tekstu (archiwum, zespół, sygnatury i strony), a także określenie strony formalnej samego przekazu.

Modernizacja pisowni, nie wolnej od licznych niedoskonałości językowych, została ograniczona do poprawiania błędów interpunkcyjnych, ortograficznych i zwykłych literówek. Błędy gramatyczne pozostawiano na ogół bez poprawek, o ile nie zniekształcały one treści dokumentów. W przypadku wadliwej konstrukcji składniowej i logicznej zdań, lekcję źródła potwierdzano w przypisach tekstowych oznaczonych literami alfabetu. Podobną zasadę potwierdzenia przyjęto odnośnie do opuszczeń, sygnalizowanych dwiema pauzami --, a wprowadzonych do tekstu źródłowego przez wydawcę. W przypisach rzeczowych, oznaczonych cyframi arabskimi, starano się zawrzeć jedynie informacje niezbędne do poprawienia rzetelności przekazu. Wyrazy niedokończone oraz niejednoznaczne skróty rozwiązywano w nawiasach kwadratowych, w miejscu ich pierwszego wystąpienia. Występujące w dokumentach akronimy zostały zamieszczone w przypisie⁴². Ujednoczeniu, bez zaznaczania, poddano także układ akapitów, których część usunięto i wprowadzono nowe. Nie zostały również uwzględnione jako nieistotne dla treści tekstów nieliczne podkreślenia pojedynczych wyrazów i dopiski odręczne na marginesach. Występujące w przypisach noty biograficzne księży i Hilarego Minca ograniczono w zasadzie do okresu wytworzenia publikowanych materiałów archiwalnych. Pozostałych danych biograficznych wielu osób – występujących epizodycznie w dokumentach – nie udało się ustalić.

Trudny problem aktualizacji nazewnictwa i obecnej przynależności administracyjnej wymienionych w dokumentach licznych miejscowości ówczesnego województwa olsztyńskiego został rozwiązany – poza kilkoma przypadkami – dzięki wykorzystaniu niezwykle przydatnych opracowań o charakterze słownikowym, zarówno regionalnych, jak i ogólnokrajowych⁴³.

⁴² Wykaz akronimów występujących w dokumentach: **GRN** – Gminna Rada Narodowa, **KC** – Komitet Centralny, **KG** – Komitet Gminny, **KM** – Komitet Miejski, **KP** – Komitet Powiatowy, **KPP** – Komunistyczna Partia Polski, **KW** – Komitet Wojewódzki, **LK** – Liga Kobiet, **NOT** – Naczelna Organizacja Techniczna, **ORZZ** – Okręgowa Rada Związków Zawodowych, **PGR** – Państwowe Gospodarstwa Rolne, **POP** – Podstawowa Organizacja Partyjna, **PPR** – Polska Partia Robotnicza, **PRN** – Powiatowa Rada Narodowa, **PPRN** – Prezydium PRN, **PRZZ** – Powiatowa Rada Związków Zawodowych, **PZPR** – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, **SD** – Stronnictwo Demokratyczne, **USA** – Stany Zjednoczone Ameryki, **WRN** – Wojewódzka Rada Narodowa, **WSR** – Wyższa Szkoła Rolnicza, **ZSL** – Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, **ZBoWiD** – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, **ZMP** – Związek Młodzieży Polskiej, **ZSch** – Związek Samopomocy Chłopskiej, **ZSRR** – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

⁴³ Por. G. Leyding-Mielecki, *Słownik nazw miejscowych Okręgu Mazurskiego*, Olsztyn 1946; *Słownik nazw miejscowych województwa olsztyńskiego w brzmieniu nadanym przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości*, oprac. Z. Grabowski, A. Jarmoc, Warszawa 1951; *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, oprac. J. Jodłowska et al., Warszawa 1967; *Katalog miejscowości województwa warmińsko-mazurskiego*, Olsztyn 2000.

Nr 1

1952 (luty, po 14), [Olsztyn]. – Informacja o przebiegu dyskusji nad projektem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na terenie woj[ewództwa] olsztyńskiego

APO, KW PZPR, sygn. 1141/2059, s. 26–29. Projekt Konstytucji PRL 1952, t. 1, Wydział Propagandy KW PZPR. Referat Propagandy Masowej 1952 – kopia – mps, bez daty i podpisu.

Na przeprowadzonych zebraniach w gromadach frekwencja [wyniosła] od 60 do 80%. Głos w dyskusji zabiera[ło] od 10 do 20% obecnych na zebraniu.

Frekwencja w zakładach pracy od 70 do 100% – dyskusja przeciętnie 10%. W dyskusji większość^a występuje członków naszej partii.

Zadawane pytania dotyczą przeważnie:

- a) jak należy rozumieć własność indywidualną i osobistą[?]¹;
- b) czy konstytucja gwarantuje prawo dziedziczenia, czy gospodarstwo można sprzedać i czy można zmuszać do wstąpienia do spółdzielni produkcyjnej?;
- c) czy konstytucja nie zabrania podziału ziemi?;
- d) jak należy rozumieć oddzielenie Kościoła od państwa?²;
- e) dlaczego nie może być 2-ch języków urzędowych w powiatach autochtonicznych (niemieckiego i polskiego)?;
- f) jak należy rozumieć, i jak będzie wyglądała obecnie sprawa kolektywizacji?;
- g) dlaczego chłopci nie mają urlopu i zniżki na pociąg?;
- h) dlaczego nie mówi się nic o hymnie, czy będzie zmieniony?;
- i) czy zostanie wprowadzony przymus pracy, [i] jak należy rozumieć, że praca „jest obowiązkiem”?³
- j) co to jest konstytucja?

Chłopi z Pruskich Borów⁴ pow[iat] Szczytno, wysuwają wniosek, aby niezależnie od wymienionej w projekcie liczby 60 tys[ięcy]⁵, każdy powiat mógł mieć swego posła w sejmie.

Chłopi w dyskusji pozytywnie ustosunkowują się do projektu konstytucji. Stwierdzają, że konstytucja odzwierciedla to, co już mamy osiągnięte w naszym kraju.

W wypowiedziach przejawia się porównywanie czasów przedwojennych z obecnymi. Wyczuwa się zadowolenie chłopów – mówią, że po raz pierwszy w dziejach chłop może dyskutować nad projektem konstytucji.

^a Tak w tekście.

¹ Chodzi tu o zapis art. 12 i 13 projektu konstytucji.

² Chodzi tu o zapis art. 70.1 projektu konstytucji.

³ Chodzi tu o zapis art. 14.1 projektu konstytucji.

⁴ Obecnie: wieś Borek w powiecie szczycieńskim.

⁵ Chodzi tu o zapis art. 16 projektu konstytucji.

Wypowiedzi w dyskusji koncentrują się przeważnie na zagadnieniach:

- a) opieki państwa i pomocy dla indywidualnych gospodarstw;
- b) zapewnienia i możliwości nauki i kształcenia dzieci chłopów;
- c) zapewnienia leczenia i prawa korzystania z wczasów;
- d) zapewnienia wolności sumienia i wyznania;
- e) prawa zwracania się ze skargami i zażaleniami do wyższych instancji.

W zakładach pracy robotnicy szczególnie omawiają zagadnienie prawa do pracy, odpoczynku i nauki. Kobiety mówią o równouprawnieniu kobiet i zdobyczach, jakie osiągnęły [--]^b w Polsce.

Młodzież dyskutuje przeważnie nad problemami opieki państwa nad młodzieżą i prawem do nauki.

W dyskusji na wsi, obok problemów na temat konstytucji, chłop[---]^{c-c} poruszają zagadnienia trudności i braków różnych artykułów (gwoździ, wiader, mat[eriałów] budowlanych itp.). Narzekają na wysokie ceny towarów przemysłowych i wysokie podatki.

We wsi Baranowo⁶ chłop[---] mówili: „no dobrze, chłop ma prawa, ale dlaczego jest ciemniejszy przez podatki, nie ma możliwości wywiązania się z obowiązków?”

Chłop[---] w Dobrym Lesie⁷ pow. Mrągowo, omawiając zag[adnienie] sojuszu rob[otniczo]-chłop[skiego], wypowiadali się: „wieś dostarcza robotnikowi swoje produkty rolne po niskich cenach, a wyroby przemysłowe, zwłaszcza ubranie i buty, są drogie”.

Chłopka z gr[omady] Sarnowo⁸, ob[ywatelka] Kamińska Józefa (wdowa 60-letnia) mówi: „rząd jest dobry, tylko urzędnicy źle załatwiają. Jak poszłam do GRN w Kozłowie⁹ w sprawie planowego skupu zboża, z prośbą o zmniejszenie, to jak na mnie krzyknął, musiałam uciekać do domu”.

W związku z dyskusją nad projektem konstytucji zaczyna przejawiać się działalność wroga.

W gr. Kołduny¹⁰ gm[ina] Rudzienice pow. Iława, ob. Pruchniewska Stan[isława] – chłopka, zabierając głos, powiedziała: „dyskusja nad projektem konstytucji może obejść się i bez nas, bo projekt konstytucji jest tylko pięknie napisany na papierze, a wszystko inaczej się robi”.

Ob. Gnoza Stan[isław] gr. Wiewiórki¹¹ gm. Rudzienice, mówił: „przed wojną, kto chciał się uczyć to było szkół dosyć, i dlaczego, i po co krytykujemy kapitalistów”[?].

^b W tekście: „kobiety”.

^{c-c} W tekście: „w dyskusji”.

⁶ Obecnie: wieś gminna w powiecie przasnyskim (województwo mazowieckie).

⁷ Obecnie: wieś Dobry Lasek w powiecie kętrzyńskim.

⁸ Wieś w powiecie nidzickim.

⁹ Wieś gminna w powiecie nidzickim.

¹⁰ Błąd w tekście. Powinno być: Kalduny.

¹¹ Nie udało się ustalić aktualnej nazwy miejscowości. Być może chodzi o wieś Wiewiórki w obecnym powiecie bartoszyckim, uprzednio przynależną administracyjnie do ówczesnego powiatu iławeckiego.

Sam sołtys w tej gromadzie robi wrogą robotę puszczając plotki, że „obrabianie odłogów nie opłaca się, bo nałożą odsypy i podatek taki, że nikt się nie wypłaci”.

Wróg szczególnie bije na odcinek oddzielenia Kościoła od państwa.

Sołtys gr. Racisk¹² pow. Szczytno, mówił: „konstytucja całkowicie wykreśla religię ze szkół, przyjdzie okres, że rząd zabroni uczęszczania do kościoła”.

W Paprocinie¹³ pow. Górowo [Iławeckie], chłop oświadczył: „wolność słowa i prasy tylko jest na papierze, pochody religijne i zebrania są zabronione”.

Chłop Buszynski Jan, gr. Łąkosz¹⁴[--]^{d-d}: „mówi się o wolności sumienia, a dla czego u nas ksiądz nie wykłada lekcji religii w szkole?”.

W pow. Barczewo¹⁵, w gr[omadach] Purda, Woryty¹⁶ [i] Gietrzwałd, część zebranych, w trakcie zebrań, opuściło salę (autochtoni).

W gr. Polska Dąbrówka¹⁷ pow. Węgorzewo, 27 chłopów^e wypowiedziało się, że „przed wojną było chłopom lepiej”.

W Giżycku ob. Nowicka – naucz[ycielka], występując w dyskusji powiedziała: „do kobiet nie można mówić, że prezydent Polski przedwrześniowej, odpowiadając za swe czyny przed Bogiem i historią, nie był odpowiedzialny przed nikim. My, kobiety odpowiadamy przede wszystkim przed Bogiem, [i] dlatego stawianie w ten sposób sprawy przez prelegentkę jest rozbijacką robotą”.

Wróg przyczepia się do słowa „republika”¹⁸, które jest komentowane w zrozumieniu, że Polska to będzie, po uchwaleniu konstytucji, 17 republiką radziecką – to komentowane jest tak na terenie zakładów pracy, jak i na wsi.

Według naszych kontroli i rozmów z prelegentami, wysuwane w czasie dyskusji na wsi pytania i problemy są na ogół właściwie oświetlane przez aktyw prelegencki. Dla przygotowania prelegentów i omówienia z nimi doświadczeń dotychczasowych z przebiegu dyskusji, organizujemy w dniach 19 i 20 lutego br., we wszystkich powiatach, narady prelegentów.

^{d-d} W tekście: „mówi”.

^e Tak w tekście.

¹² Prawdopodobnie chodzi o obecną wieś Radostowo w powiecie szczycieńskim.

¹³ Obecnie: wieś Paprocina w powiecie bartoszyckim.

¹⁴ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Łąkorz w powiecie nowomiejskim.

¹⁵ Chodzi tu o powiat olsztyński z siedzibą Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Barczewie, w latach 1950–1957.

¹⁶ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Woryty, w obecnej gminie Gietrzwałd, powiat olsztyński.

¹⁷ Obecnie: wieś Dąbrówka Mała w gminie Węgorzewo, powiat giżycki.

¹⁸ Chodzi tu o pierwsze zdanie preambuły do projektu konstytucji w brzmieniu: „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest republiką ludu pracującego”.

Nr 2

**1952, (marzec, po 10), [Olsztyn]. – Informacja o przebiegu I etapu
dyskusji nad projektem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.
Załącznik nr 1 do protokołu nr 11/52 posiedzenia egzekutywy
KW PZPR w Olsztynie z 14 marca 1952 r.**

APO, KW PZPR, sygn. 1141/278, s. 144–166. Protokoły posiedzeń egzekutywy KW PZPR z załącznikami, t. 3 (marzec 1952) – kopia – mps, bez daty i podpisu.

Przystępując w myśl instrukcji KC do opracowania planu przeprowadzenia zebrań dyskusyjnych na zakładach pracy, urzędach, PGR-ach i gromadach naszego województwa nad projektem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Wydział Propagandy KW przewidywał, że od odpowiedniego przygotowania aktywu prelegenckiego zależeć będzie w dużej mierze treść i jakość dyskusji, jej właściwe tematyczne załamanie się^a w masach, a co za tym idzie powszechne zrozumienie ducha projektu konst[ytucji]. Dlatego też dużo uwagi poświęciliśmy szkoleniu, instruowaniu i seminarium z kadrą, wytypowanych przez nasze organizacje partyjne, stronnictwa polityczne, ZMP i organizacje masowe, prelegentów.

Sam dobór i zestawienie kadry prelegenckiej, wojewódzkiej i powiatowych, odbył się dosyć wcześnie, bo już w drugiej połowie stycznia, ale praca szkoleniowo-instrukcyjna trwała nieco za długo, co było przyczyną, nieznacznego wprawdzie, opóźnienia rozpoczęcia masowej akcji w terenie.

W myśl zaleceń KC odbyło się 2 i 3 lutego br. plenum KW poświęcone, m.in. omówieniu projektu Konstytucji i zadań organizacji partyjnych w ogólnonarodowej dyskusji nad projektem. Pierwszym szkoleniem szerokiego aktywu prelegenckiego był odczyt lektora KC tow. Gradowskiego 4 lutego br., na którym było obecnych około 700 osób, a następnie seminarium instrukcyjne z prelegentami KW.

Dla staranniejszego poinstruowania i przekonsultowania prelegentów wojewódzkich, podzieliliśmy wytypowanych przez poszczególne organizacje towarzyszy na kilka grup, w których odbywały się seminaria:

- 1) prelegenci Wydz[iału Propagandy] KW;
- 2) profesorowie, asystenci i studenci WSR¹;
- 3) sędziowie, prokuratorzy i adwokaci – członkowie Zrzeszenia Prawników Polskich;
- 4) prelegenci SD;

^a Tak w tekście.

¹ Wyższa Szkoła Rolnicza w Olsztynie została utworzona 31 V 1950 r. na mocy rozporządzenia Rady Ministrów jako „państwowa wyższa szkoła akademicka”, kontynuatorka działalności Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszyńcu oraz, w części, Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi. Z dniem 1 X 1972 r. WSR została przemianowana na Akademię Rolniczo-Techniczną w Olsztynie.

5) prelegenci ZMP, związków zawodowych, Ligi Kobiet, NOT i innych organizacji masowych;

6) oficerowie.

Odbywanie seminariów w poszczególnych grupach pozwoliło nam przeszkolić licznieszą kadrę --^{b-b} i zorientować się dokładnie w poziomie poszczególnych prelegentów. W wyniku tych prac przeszkoliliśmy i przygotowaliśmy do prowadzenia zebrań dyskusyjnych ponad 250 prelegentów.

Przed prelegentami wojewódzkimi postawiliśmy 2 zasadnicze zadania:

– przeszkolenie prelegentów powiatowych, którzy są decydującym ogniwem w przeprowadzeniu ogólnonarodowej dyskusji;

– wygłoszenie pogadek na zebraniach dyskusyjnych w gromadach, PGR-ach i zakładach pracy.

Do przeprowadzenia szkolenia z powiatowymi prelegentami zostało wytypowanych 20 członków KW.

Szkolenie to było 2-dniowe i odbywało się w następujący sposób: prelegent KW wygłaszał wzorowy^c referat o projekcie konstytucji, a następnie po pytaniach i dyskusji przepracował temat w formie seminarium. W niektórych KP trzeba było, ze względu na słabą frekwencję, organizować 2–3 seminaria, aby przygotować dostateczną liczbę prelegentów do referowania projektu konstytucji (np. Działdowo, Biskupiec i in.), bowiem, w myśl instrukcji KC, tylko przeszkolony na seminarium prelegent mógł być używany do akcji.

W celu włączenia nauczycieli do pracy prelegenckiej zorganizowano, w dniach 9 i 10 lutego 1952 r., we wszystkich powiatach seminaria instrukcyjne, obsłużone przez prelegentów KW, na których przedstawiono^d projekt konstytucji i omówiono wytyczne do przeprowadzenia pogadek w gromadach.

W wyniku pracy szkoleniowo-instrukcyjnej, przygotowano do akcji 2 134 prelegentów i czołowych agitatorów, do wygłaszania pogadek na zebraniach dyskusyjnych. Liczba prelegentów była w zasadzie wystarczająca do obsłużenia terenu, uwzględniając, iż mieliśmy do obsłużenia około 3 000 zebrań dyskusyjnych (sesje rad, zebrania gromadzkie, zakłady pracy itd.). Przekrój polityczny kadry prelegentów przedstawiał się następująco:

Członkowie:

PZPR	–	1 114
SD	–	102
ZSL	–	229
Organizacje masowe	–	698
Razem:		2 143

^{b-b} W tekście: „prelegentów”.

^c Tak w tekście.

^d W tekście: „przeprowadzono”.

W składzie prelegentów znajdowały się: 283 kobiety, 220 nauczycieli, 85 oficerów WP i 80 profesorów, asystentów i studentów WSR.

W mobilizację kadry prelegenckiej, KP niedostatecznie włączyły aktyw miejscowego pochodzenia, którego udział wyniósł 38 osób.

Niezależnie od szkolenia kadry prelegenckiej spośród aktywu partyjnego i organizacji masowych, odbyły się seminaria instrukcyjne w powiatach [dla] wykładowców wszystkich stopni szkolenia partyjnego, których również przygotowano do omawiania projektu konstytucji, zarówno na szkoleniach partyjnych, jak i masowych środowiskowych zebraniach dyskusyjnych.

Do prac przygotowujących dyskusję nad projektem konstytucji zaliczyć należy odbyte seminaria z gminnymi grupami agitatorów, przeprowadzone przez prelegentów KP w dniach 17–29 lutego br. W toku samej akcji dyskusyjnej uwidoczniło się jednak, że na seminariach tych ograniczano się przeważnie do omawiania samego projektu, poświęcając mało czasu zagadnieniu przydzielenia zadań agitatorom w toku odbywania gromadzkich zebrań dyskusyjnych. [–] ^{e-e}agitatorzy nie byli należycie uruchomieni oraz nastawieni do mobilizacji ludności na zebrania gromadzkie (frekwencja) i do osobistego brania udziału w dyskusji. Fakt ten wypływa z wadliwego ustosunkowania się wydziałów propagandy KW i KP, które [to] przede wszystkim widziały prelegentów, jako decydujące ogniwo w akcji --^{f-f} i przywiązywały niedostateczną wagę do zagadnienia uruchomienia i ustawienia agitatorów do kampanii dyskusyjnej.

Ogółem odbyło się 2 830 zebrań dyskusyjnych, przy obecności 109 750 osób. Na zebraniach zabierało głos 16 268 osób.

Z zestawienia tych cyfr wynika, że objęliśmy dyskusją nie wszystkich chłopów i robotników, że nie przeprowadzono zebrań we wszystkich gromadach i zakładach pracy. Cyfry te mówią przede wszystkim, że frekwencja na zebraniach była stosunkowo za mała. Trzeba jednak zaznaczyć, że pewna część zebrań nie została ujęta przez nasze referaty sprawozdawcze, np. kilka zebrań w pow. Ostróda, które obsłużyli prelegenci z KW. Nie jest to jednak cyfra duża, i nie ma ona zasadniczego wpływu na ogólne wyniki.

Z cyfr tych wynika, że akcją dyskusyjną objęliśmy około 17% ludności naszego województwa (na zebraniach dyskusyjnych), a [po]winno być 25–30%.

Do niedostatecznego zasięgu kampanii dyskusyjnej na naszym terenie przyczynił się fakt małego dotarcia z projektem do niepracujących, tzn. gospodyń domowych i członków rodzin w mieście oraz kobiet na wsi. Dopiero przy końcu I etapu zaczęliśmy organizować i ustawiać do pracy punkty dyskusyjne, których czołowym zadaniem jest prowadzenie dyskusji z niepracującymi, z członkami rodzin robotników i pracowników w mieście.

^{e-e} W tekście: „dlatego też”.

^{f-f} W tekście: „dyskusyjnej”.

Przebieg zebrań dyskusyjnych wskazuje nam jednak [na] poważną aktywizację mas, wyrażającą się w liczbie dyskutujących, która wyniosła 16% obecnych. Jest tu już widoczne, że następuje stały wzrost liczby dyskutujących, wskazujący na podnoszenie się poziomu politycznego ludności naszego województwa, o czym świadczy również i sama treść dyskusji.

Dla porównania należy podać, że w czasie masowych zebrań omawiających takie problemy, jak Apel Sztokholmski², uchwały Światowej Rady Pokoju (Plebiscyt Pokoju)³ i uchwały V Plenum KC (plan 6-letni)⁴, liczba^g dyskutujących wynosiła od 7 do 11% obecnych.

Według poszczególnych środowisk liczba zebrań dyskusyjnych przedstawiała się następująco:

- 1) sesje PRN – 20, obecnych – 3 158, w tym kobiet – 556, dyskutujących – 273, w tym kobiet – 56;
- 2) sesje GRN – 162, obecnych – 7 122, w tym kobiet – 1 252, dyskutujących – 1 257, w tym kobiet – 239;
- 3) zebrania gromadzkie – 1 652, obecnych – 56 294, w tym kobiet – 10 666, dyskutujących – 71 149, w tym kobiet – 1 384;
- 4) zebrania w PGR-ach – 295, obecnych – 9 189, w tym kobiet – 2 071, dyskutujących – 1 705, w tym kobiet – 335;
- 5) zebrania na zakładach pracy – 453, obecnych – 23 808, w tym kobiet – 3 855, dyskutujących – 4 099, w tym kobiet – 506;

^g W tekście: „procent”.

² W dniach 16–19 III 1950 r. w Sztokholmie odbyła się sesja Stałego Komitetu Światowego Kongresu Obrońców Pokoju. Na sesji uchwalono tekst apelu w sprawie zakazu stosowania broni atomowej (tzw. apel sztokholmski) oraz rezolucję w sprawie zwołania II Światowego Kongresu Obrońców Pokoju. Kongres został zorganizowany w dniach 16–22 XI 1950 r. w Warszawie.

³ Na sesji Światowej Rady Pokoju w Berlinie, która odbyła się w dniach 21–26 II 1951 r., uchwalono m.in. apel o zawarcie Paktu Pokoju między pięcioma mocarstwami, tzn. USA, ZSRR, Chińską Republiką Ludową, Francją i Wielką Brytanią. Polski Komitet Obrońców Pokoju w Warszawie uchwalił 31 III 1951 r. Manifest do Narodu Polskiego, zapowiadający m.in. akcję składania podpisów pod apelem berlińskim Światowej Rady Pokoju. W ramach akcji tzw. Karty Narodowego Plebiscytu Pokoju, przeprowadzonej w maju 1951 r., zebrano – według oficjalnych danych – w województwie olsztyńskim 475 426, a w Polsce ponad 18 000 000 podpisów.

⁴ Na V Plenum KC PZPR, które odbyło się w dniach 15–16 VII 1950 r. główne założenia – kilkakrotnie modyfikowane od tzw. Kongresu Zjednoczeniowego 15–21 XII 1948 r. – planu gospodarczego na lata 1950–1955 przedstawił Hilary Minc w referacie pt. „Sześćioletni plan rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu w Polsce”. Zostały one ostatecznie zatwierdzone przez Sejm 21 VII 1950 r., w formie ustawy „o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955” (DzU, 1950, nr 37, poz. 344). **Hilary Minc** (1905–1974), dr nauk ekonomicznych, członek KC PZPR (XII 1948 – III 1959), Biura Organizacyjnego KC PZPR (XII 1948 – III 1954), Biura Politycznego KC PZPR (XII 1948 – X 1956) i Sekretariatu KC PZPR (XII 1948 – III 1954), od kwietnia 1949 do marca 1954 wiceprezes Rady Ministrów i przewodniczący Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego.

6) [zebrania w] urzędach i instytucjach – 248, obecnych – 10 179, w tym kobiet – 2 684, dyskutujących – 1 485, w tym kobiet – 414.

Należy tu zaznaczyć, że dla lepszej organizacji przeprowadzanych zebrań, łączono nieraz małe gromady na wspólne zebrania, a część pracowników PGR-ów brało udział w zebraniach gromadzkich.

Przy analizie powyższych cyfr uwidaczniają się braki kampanii dyskusyjnej, polegające przede wszystkim na niskiej frekwencji podczas zebrań gromadzkich i PGR-owskich. Brak było należytej troski naszych KP i KG o wykorzystanie wszystkich form pracy uświadamiającej, w celu zapewnienia pełnego udziału chłopów i robotników w zebraniach dyskusyjnych.

Dla przykładu można przytoczyć średnią frekwencję na zebraniach dyskusyjnych w niektórych powiatach, świadcząca o trosce komitetów partyjnych --^{h-h}.

W powiecie Szczytno średnia (przeciętna powiatowa) frekwencja na zebraniu dyskusyjnym wyniosła 23 osoby, w powiecie olsztyńskim – 35, w powiecie piskim – 47, w powiecie nidzickim – 44. Pewne wnioski nasuwa również procent dyskutujących, który dla tych, przykładowo wziętych, powiatów wynosił:

Szczytno	– 16% obecnych
pow. Olsztyn	– 10%
Pisz	– 18%
Nidzica	– 5%

Wniosek nasuwający się przy porównaniu powyższych cyfr, to przede wszystkim stosunkowo wysoki procent dyskutujących w powiatach autochtonicznych (szczególnie Szczytno) oraz poważne podniesienie poziomu pracy organizacyjnej i politycznej w Pieszcu, który ma zarówno jedną z najwyższych średnich przeciętnych obecności, jak i jeden z najwyższych odsetków dyskutujących.

Oceniając pracę komitetów powiatowych w I etapie dyskusji należy stwierdzić, że jedynie w pierwszym okresie (przygotowanie prelegentów, zestawienie planów) interesowały się tym zagadnieniem. W późniejszym zaś czasie, przy rozpracowywaniu akcji związanej z wprowadzeniem ustawy o obowiązkowej dostawie żywca⁵, całość pracy przekazano wydziałom propagandy. Nasze KP niedostatecznie przyswoiły sobie instrukcję KC w sprawie dyskusji i nie dbały o jej należyłą realizację. Podstawowym brakiem naszych KP, świadczącym o niedostatecznym politycznym kierownictwieⁱ dyskusją jest fakt, że nie śledzono nastrojów na zebraniach, niedostatecznie analizowano argumenty wroga po to, aby uzbrajać prelegentów do publicznego rozprawiania się z nimi.

Świadczą o tym następujące fakty: pracownicy aparatu i członkowie egzekutyw tylko w niewielkim procencie uczestniczyli w zebraniach dyskusyjnych, nie

^{h-h} W tekście: „o właściwą frekwencję”.

ⁱ Tak w tekście.

⁵ Chodzi tu o Ustawę o obowiązkowych dostawach zwierząt rzeźnych z 15 II 1952 r. (DzU 1952, nr 8, poz. 46 – uchylona 1 XII 1953 r.: DzU 1953, nr 50, poz. 244).

wyglaszali osobiście pogadankę o projekcie konstytucji (według zaleceń instrukcji KC), a w niektórych wypadkach nie zwracano nawet należytej uwagi na sprawozdania prelegentów, aby zawierały one momenty pozwalające zorientować się w nastrojach, sposobie oświetlenia poszczególnych zagadnień ^{-jj} itp., jak w KP – Barczewo, Ostróda, Braniewo, Pasłęk.

Zdarzały się również dość często wypadki, że nie mobilizowano komitetów gminnych do organizacji zebrań gromadzkich, a całą stronę organizacyjną przezucono na prezydium GRN i sołtysów. W wyniku tego przybywający do gromad prelegenci, w oznaczonym, planowanym terminie, musieli sami na poczekaniu organizować zebrania, bo nikt nic nie wiedział (Ostróda, Biskupiec, Morąg). Te błędy zaciążyły poważnie na przebiegu dyskusji, a przede wszystkim odbiły się na frekwencji.

Pomimo tych błędów należy stwierdzić, iż na terenie naszego województwa, tak jak przewiduje instrukcja KC, koordynatorami i ośrodkami planowania były komitety powiatowe, przez co nie mieliśmy wypadków dublowania zebrań, czy prowadzenia osobnej akcji przez zw[iązki] zaw[odowe] lub inne organizacje masowe. W myśl opracowanego przez KW planu, ZMP i organizacje masowe organizowały narady aktywu poświęcone omówieniu projektu i nakreśleniu zadań w ogólnonarodowej dyskusji oraz delegowały swoich prelegentów do dyspozycji KP.

ZMP

- 1) W Zarządzie Woj[ewódzkim] ZMP odbyła się narada instrukcyjno-szkoleniowa dla etatowej kadry wojewódzkiej i powiatowej;
- 2) we wszystkich powiatach odbyły się narady aktywu młodzieżowego;
- 3) w 27 szkołach średnich i 45 szkołach zawodowych odbyły się narady dyskusyjne aktywu ZMP, w których wzięło udział ponad 2 000 członków;
- 4) we wszystkich szkołach młodzież pisała wypracowania na tematy związane z projektem konstytucji – napisano ponad 50 000 takich wypracowań;
- 5) wydano w związku z projektem konstytucji 240 gazetek ściennych w kołach ZMP-owskich.

ORZZ

- 1) 7 lutego br. – narada aktywu kulturalno-oświatowego z całego województwa, poświęcona omówieniu projektu i zadań ogólnonarodowej dyskusji;
- 2) 8–12 lutego – narady aktywu kult[uralno]-ośw[iatowego] we wszystkich powiatach;
- 3) 11 lutego – odprawa Zarządów Okręgowych Związków Zawodowych i PRZZ-ów, na której omówiono formy włączenia się Zw. Zaw. do ogólnonarodowej dyskusji;

^{jj} W tekście: „przez prelegenta”.

- 4) 13 lutego – odprawy w powiatach dla aktywu związku poświęcone temu zagadnieniu;
- 5) 13–20 lutego – odprawy przewodniczących rad zakładowych poszczególnych branżowych związków zawodowych, obsługane przez pracowników ORZZ, na których omówiono zadania Zw. Zaw. w ogólnonarodowej dyskusji;
- 6) Zw. Zaw. delegowały do akcji ponad 600 aktywistów, których KP używają jako prelegentów.

SD

Zagadnienie konstytucji było tematem plenum KW SD oraz plenarnych posiedzeń KP SD i samodzielnych kół. SD wytypowało ponad 80 prelegentów wojewódzkich, którzy po przeszkoleniu są kierowani przez KW do wygłaszania pogadek w spółdzielniach rzemieślniczych i wśród indywidualnego rzemiosła.

Liga Kobiet

Trwająca w tym czasie akcja wyborcza nie pozwoliła w pełni Lidze Kobiet włączyć się całym swoim aktywem do akcji. Przeszkolony przez nas aktyw LK, omawiał projekt konstytucji na wyborczych zjazdach powiatowych. Według sprawozdań, na zjazdach tych całość dyskusji przewijała się wokół problemów konstytucji.

ZSCh

Związek Samopomocy Chłopskiej nie spełnił swego zadania jako organizator zebrań gromadzkich. Nie zmobilizował [on] właściwie dołowego (gminnego) aktywu ZSCh dla zapewnienia frekwencji na zebraniach gromadzkich. Udział prelegentów ZSCh w akcji był bardzo minimalny.

Ogólna ocena dyskusji

Rozpoczęta w dniu 9 lutego br. kampania dyskusyjna na terenie naszego województwa, mimo niewątpliwie występujących w trakcie jej trwania braków i niedociągnięć, tak od strony organizacyjnej, jak i właściwego doboru prelegentów, swój pierwszy etap może zamknąć poważnymi osiągnięciami.

Udział szerokich rzesz naszego społeczeństwa w ogólnonarodowej dyskusji, wpływa w sposób wyraźny na dalsze podnoszenie poziomu i kształtowanie świadomości politycznej mieszkańców woj. olsztyńskiego.

Większość bowiem wypowiedzi w dyskusji, wystąpienia robotników, chłopów i inteligencji pracującej, w swej ogromnej większości, dążą nie do wynajdywania zmian w projekcie konstytucji, lecz służą^k umożliwianiu obywatelom lepiej i dokładniej widzieć przebytą drogę.

^k Tak w tekście.

Stąd, mimo niedociągnięć, błędów, a nawet wrogich tu i ówdzie wypowiedzi, przyznać trzeba, że pierwszy etap dyskusji nad projektem konstytucji stał się mobilizacją patriotycznej, ogromnej większości społeczeństwa naszego województwa, do dalszej wzmożonej walki o zwiększenie produkcji, o szybsze wykonywanie planów i zadań gospodarczych, walki przeciwko trudnościom.

Z ogromnej liczby pozytywnych wiadomości i sygnałów napływających z każdego powiatu naszego województwa, zwracają uwagę te, które mówią, że na tle dyskusji wieś podejmuje szereg cennych zobowiązań, treścią których jest bądź likwidacja ugorów, szybkie wykonanie prac zbliżającej się wiosennej akcji siewnej, bądź też wykonanie prac związanych z naprawą nawierzchni dróg czy mostów.

Np. chłopci z gromady Kreszewo⁶, pow. Działdowo, witając z entuzjazmem projekt konstytucji, zobowiązali się naprawić 1500 m[etrów] b[ieżących] drogi, zlikwidować ugory, przyspieszyć przygotowania do prac wiosennych i sprawnie przeprowadzić kampanię orok i siewów.

Radni GRN Winda⁷ zobowiązali się, w każdej gromadzie, założyć zespół uprawowy.

Czesław Umoliński z pow. Działdowo zobowiązał się wykonać plan [skupu] żywca w 200%.

Podobnej treści są zobowiązania chłopów z gromad Janowo i Białuby⁸ tego samego powiatu oraz Dziarny Duże⁹ i Najdyki¹⁰ pow. Ława.

Analizując sprawozdania z poszczególnych odbytych zebrań dyskusyjnych i wypowiedzi uczestników należy stwierdzić, że:

- 1) dyskusja ma w ogromnej większości przebieg żywy, a biorą w niej udział przedstawiciele wszystkich warstw naszego społeczeństwa;
- 2) wieś w sposób szczególny przeżywa ten akt o historycznej doniosłości, gdyż w wypowiedziach kobiet i mężczyzn przebija nieukrywane zadowolenie, wypływające z faktu, że po raz pierwszy w dziejach naszego narodu, chłop może dyskutować o projekcie konstytucji;
- 3) nie brakuje wypowiedzi księży, przedstawicieli patriotycznego kleru katolickiego.

Wypowiedzi w dyskusji koncentrują się przeważnie na [następujących] zagadnieniach:

- 1) opieki państwa i pomocy dla indywidualnych gospodarstw;
- 2) zapewnienia możliwości nauki i kształcenia dzieci;
- 3) zapewnienia leczenia i prawa korzystania z wczasów;

⁶ Obecnie: wieś Kraszewo, gmina Iłowo-Osada w powiecie działdowskim.

⁷ Wieś gminna w powiecie kętrzyńskim.

⁸ Prawdopodobnie chodzi o obecną wieś Białuty w powiecie działdowskim.

⁹ Obecnie: wieś Dziarny.

¹⁰ Błąd w tekście. Chodzi tu o wieś Nejdyki.

- 4) zapewnienia wolności sumienia i wyznania;
- 5) prawa zwracania się ze skargami i zażaleniami do wyższych instancji;
- 6) zapewnienia opieki i równouprawnienia kobiet;

Charakterystyczne są głosy w dyskusji odnoszące się do niektórych problemów zawartych w projekcie.

Opieka państwa i pomoc dla indywidualnych gospodarstw

Na wielu zebraniach dyskusyjnych, w wypowiedziach chłopów indywidualnych, przebija nuta głębokiej wdzięczności, przywiązania i bezgranicznej miłości do Polski Ludowej, której zawdzięczają naprawdę dostatnie, oparte na sprawiedliwości, warunki życia.

Ob. Majaczyna z gromady Kraszewo¹¹, pow. Braniewo stwierdził, że „obecna konstytucja jest dobrodziejstwem dla mas, bo umacnia nas chłopów, gdzie mamy opiekę i prawa. A jaką mieliśmy opiekę w dawnej Polsce? – nikt się o nas nie troszczył. Parcelowali ziemię, ale to było tylko dla bogaczy, a nie dla nas biednych chłopów. Dziś o ziemię się nie martwimy, i do tego rząd udziela nam jeszcze pomocy”.

Wiele pytań kierowano pod adresem prelegentów, prosząc o wyjaśnienie, czy i w jakim stopniu ochraniać będzie własność mało- i średniorolnego chłopca, jak i co należy rozumieć pod pojęciem własności indywidualnej i osobistej? Niektóre z nich, wypływające z niezrozumienia treści poszczególnych artykułów, po wyjaśnieniu przez prelegenta, kwitowane były serdecznymi wypowiedziami.

Oto w gromadzie Ornowo, pow. Ostróda chłop Woźnicki powiedział, m.in.: „dziękujemy naszej partii i Bolesławowi Bierutowi za bohaterstwo i bezkompromisowość, z jaką prowadzi nasz naród przez wszystkie trudności ku szczęśliwemu socjalistycznemu jutru naszej kochanej Ojczyzny”.

Szkodą i brakiem zasadniczym w wypowiedziach na ten temat jest wielokrotnie nie wykazywanie zrozumienia ciężących obecnie na gospodarstwie chłopca indywidualnego, obowiązkach.

Co raz śmieiej odzywają się głosy chłopów indywidualnych podkreślających doniosłość przeżywaną zmian w życiu wsi, czego widomym znakiem są, z każdym rokiem wzrastające w swej sile i zamożności, spółdz[ielnie] produkc[yjne]. Wystąpienia ich mówią nam o stale dokonywanym procesie przekształcania się psychiki chłopca, wyzwalającej się z podejrzliwości, wsteczności i zacofania.

W gromadzie Kocioł¹², pow. Pisz, zabierając głos ob. Ciborowski powiedział: „chłopi, którzy jak mieli [w] 1945 r. jednego konia i jedną krowę – tak mają

¹¹ *Prawdopodobnie wieś Kraszewo w obecnym powiecie lidzbarskim.*

¹² *Obecnie: wieś Kocioł Duży w powiecie piskim.*

i obecnie. Nie potrafią gospodarzyć. Naukę zaś zdobyć mogą w spółdzielniach produkcyjnych. Tam się nie wywija cepem, a dzieci nie pasą krów, ale pracuje się przy pomocy maszyn, a dzieci uczą się w szkołach... U nas musi powstać spółdzielnia produkcyjna”.

Mimo fałszywego obrazu wsi i stosunków na niej panujących, wypowiedź Ciborowskiego wskazuje, że dojrzała w nim i okrzepla świadomość wyższości gospodarki zespołowej nad indywidualną.

Tego rodzaju wystąpienia miały miejsce w wielu innych powiatach naszego województwa, jak np. w powiecie Olsztyn, gromada Marcinkowo Nowe¹³. Chłop Wiśniewski deklarował gotowość przystąpienia do spółdzielni i wyjaśniał na zebraniu konieczność jej założenia.

W powiatach pasłęckim, szczycieńskim i iławeckim zagadnienie spółdzielczości produkcyjnej stawało się na niektórych zebraniach, zagadnieniem zasadniczym, wokół którego rozwijała się dyskusja. Mimo negatywnych wypowiedzi i stawiania zarzutu projektowi, że wyraźnie opowiada się za formą gospodarki zespołowej i potwierdza pomoc państwa członkom spółdz. produkcyjnych, przeważały i dominowały głosy żądające informacji o spółdz. produkcyjnej.

[W] gromadzie Łosie¹⁴, pow. Pasłęk, w toku dyskusji padło pytanie: „[dla czego] nikt nas nie informuje o spółdzielniach produkcyjnych?”. Chłopi w tej gromadzie, i innych, domagają się wprost zorganizowania wycieczek do spółdzielni produkcyjnych, w celu bezpośredniego zetknięcia się ze spółdzielcami i naocznego przekonania się o ile i w jakim stopniu kolektywna gospodarka na dużym kawałku ziemi przyczynia się do wzrostu dobrobytu i poziomu kulturalnego pracujących chłopów.

Zapewnienie możliwości nauki i kształcenia dzieci

Nie było takiego spotkania w gromadzie czy w zakładzie pracy i w innych instytucjach, żeby nie poruszano w wypowiedziach poszczególnych dyskutantów, wspaniałego osiągnięcia władzy ludowej, które stało się udziałem przede wszystkim robotników i chłopów pracujących – prawa do nauki.

Ze szczególnym akcentem mówił na ten temat chłop średniorolny Traczyk z gromady Miny¹⁵, pow. Bartoszyce: „... wywiązałem się wobec Państwa ze wszystkiego i jestem dumny z tego, że projekt gwarantuje dla moich dzieci prawo do nauki”.

Zgodność w uznaniu osiągnięć władzy ludowej na odcinku oświaty, udostępnienia nauk¹ najszerszym masom pracującym, sparaliżowała knowania wroga, i wytrąciła wszelką możliwość preparowania wrogich argumentów w tej dziedzinie.

¹ Tak w tekście.

¹³ Obecnie: wieś Marcinkowo w gminie Purda, w powiecie olsztyńskim.

¹⁴ Prawdopodobnie chodzi o wieś Łukszy, gmina Godkowo, w obecnym powiecie elbląskim.

¹⁵ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Minty.

Zapewnienie leczenia i prawo korzystania z czasów

Zebrania w zakładach pracy pozwoliły zorientować się, że zdecydowana większość pracująca, jak najprzychylniej ustosunkowuje się do projektu, analizując osiągnięcia i stwierdzając, że projekt konstytucji umacnia dotychczasowe zdobycze, stanowiąc świadomość¹ całego ludu pracującego, i określa wyraźniej nasz kierunek drogi do socjalizmu.

Na kanwie tego rodzaju wypowiedzi, poszczególni zabierający głos w dyskusji żywo podkreślają prawo do wypoczynku oraz możliwość leczenia się i korzystania z wielorakiej pomocy państwa na wypadek choroby lub kalectwa.

Temat ten stawał się niejednokrotnie osiłą dyskusji na wielu zebraniach gromadzkich, gdzie mniej uświadomieni, a niewątpliwie znajdujący się pod wpływem agitacji wrogiej, usiłowali pomniejszyć wysiłki państwa nad zabezpieczeniem stanu zdrowotności swych obywateli oraz przyznania praw [do] wypoczynku i urlopów.

Znalazło to swój wyraz w żądaniach urlopów dla chłopów indywidualnych, jak np. w gromadzie Laseczno, pow. Iława.

Takimi to wystąpieniami sami uczestnicy zebrań dawali niejednokrotnie odpowiedź, zbijając pretensje i zarzuty niezadowolonych.

Chłopka z gromady Wilczyny¹⁶, pow. Iława, odpowiadając utyskiwaczowi, rzekła: „... leczyłam się bezpłatnie rok w szpitalu. Czy przed wojną byłoby to do pomyslenia?”

Również ob. Kuś Anna z gromady Stanisławowo¹⁷, pow. Bartoszyce, akcentowała w swojej wypowiedzi ogromne osiągnięcia władzy ludowej, mówiąc: „... a sprawa żłobków i przedszkoli? Ile należy zawdzięczać Polsce Ludowej za tak wielkie osiągnięcia!”

Zapewnienie wolności sumienia i wyznania

W wielu wypadkach na zebraniach dyskusyjnych usiłowano na czoło omawianych zagadnień wysunąć sprawę rozdziału Kościoła od państwa.

--^{m-m} jednak wszelka próba robienia tej sprawy głównym tematem oraz punktem wyjścia do wywołania rozdzwiewku, spotykała się ze zdecydowanym przeciwstawieniem ze strony większości biorącej udział w zebraniu.

Chłopi niezorganizowani, członkowie spółdz. produk[cyjnych], jak i robotnicy w zakładach pracy podkreślali, że projekt konstytucji nic nowego nie wnosi, umacnia jedynie istniejący stan rzeczy.

¹ Tak w tekście.

^{m-m} W tekście: „Ale”.

¹⁶ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Wilczany w obecnym powiecie iławskim.

¹⁷ Nie udało się ustalić obecnej nazwy miejscowości.

Było jednak kilka głosów na zebraniach gromadzkich, w rodzaju: „dlaczego nie ma nic o Bogu, o religii w szkołach?”

Np. członek komisji GRN w Mrocznie¹⁸, Żurawski mówił, że „w konstytucji winna być mowa o Bogu, wierze i Ojczyźnie”.

Nie można pominąć faktu, że wśród kleru katolickiego naszego województwa zanotować można kilka cennych wypowiedzi „księży patriotów”¹⁹, którzy z zadowoleniem witają projekt konstytucji, a szczególnie art. 70, gwarantujący wolność sumienia i wyznania.

Na sesji WRN ksiądz Butrymowicz²⁰ z pow. Lidzbark [Warmiński] wystąpił z apelem, ażeby nie poddawać się wpływowi wrogiej propagandy, która niewątpliwie będzie usiłowała szkalować naszą konstytucję, lecz „w zjednoczonym bloku frontu narodowego komunista z księdzem staną ramię w ramię w obronie Ojczyzny, gdy zajdzie potrzeba”.

Ksiądz Karaś²¹ z Zielonki Pasłęckiej, pow. Pasłęk, na sesji PRN, mówił, „by nie wierzyć podszeptom Madrytu, Waszyngtonu i Londynu. Art. 70 projektu konstytucji zamyka usta wszystkim podżegaczom i plotkarzom zachodnim, gwarantuje on wyraźnie swobodę wyznania i wiary dla wszystkich wyznań”.

Ksiądz Masłowski Nikodem²², wieś Budry, pow. Węgorzewo, zabierając głos w dyskusji nad projektem konstytucji w dniu 19 II 1952 r. (Nadzwyczajna Sesja

¹⁸ Obecnie: wieś w gminie Grodziczno, powiat nowomiejski.

¹⁹ „Księża patrioci” – duchowni katolicy współpracujący z władzami komunistycznymi, których pierwsza grupa była obecna 2 IX 1949 r. w Warszawie na zjeździe połączeniowym organizacji kombatanckich. Potoczna nazwa pochodzi od dewizy ruchu – Deo et Patriae (łac. Bogu i Ojczyźnie). Główna Komisja Księża przy ZBoWiD została powołana 28 II 1950 r. GKK podlegały komisje okręgowe, w których do 20–21 II 1952 r., czyli I Krajowego Zjazdu Delegatów w Warszawie, zarejestrowano 485 członków (w województwie olsztyńskim: 24 członków). Ponadto „księża patrioci” wchodzili także w skład zarządów głównego i zarządów okręgowych Zrzeszenia Katolików Caritas, kościelnej organizacji charytatywnej, zawłaszczonej de facto przez władze komunistyczne w styczniu 1950 r. Por. Zarządzenie ministrów pracy i opieki społecznej oraz administracji publicznej z 23 I 1950 r. w sprawie wprowadzenia zarządu przymusowego Zrzeszenia Caritas, „Monitor Polski”, 28 I 1950, nr A-11, poz. 112 – oraz Komisji Inteltektualistów i Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Obrońców Pokoju (1950–1952), przemianowanej na Komisję Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Narodowego (1953–1956 – od 12 VII 1955 r. połączonej z GKK przy ZBoWiD). Od 1959 r. „księża patrioci” wznowili działalność w Kołach Księża przy Caritasie. Ruch ten, aktywnie wspierany przez władze komunistyczne jeszcze latach 60. XX w., tracił stopniowo na znaczeniu w następnych dziesięcioleciach.

²⁰ Ksiądz **Rajmund Butrymowicz** (1895–1958), w latach 1919–1939 kapelan wojskowy, major Wojska Polskiego, od 1 VI 1946 do 30 VI 1954 r. był proboszczem parafii Kłębowo w powiecie lidzbarskim; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: Słownik, Olsztyn 2007, s. 43 (biogram ks. R. Butrymowicza).

²¹ Ksiądz **Jan Karaś** (1902–1980), od 13 V 1946 r. administrator parafii w Zielonce Pasłęckiej, 12 X 1950 r. wybrany na prezesa Zarządu Wojewódzkiego Zrzeszenia Katolików Caritas w Olsztynie; *ibidem*, s. 122–123 (biogram ks. J. Karasia).

²² Ksiądz **Nikodem Masłowski** (1889–1978), proboszcz parafii w Węgorzewie (30 IX 1945 – 12 XI 1948), aresztowany przez władze bezpieczeństwa, przebywał w więzieniu w Olsztynie (12 XI 1948

PPRN), stwierdził, że „konstytucja będzie wolą całego narodu, mającą na celu podniesienie dobrobytu robotników i chłopów, całe wieki gnębionych i niemiłosiernie wykorzystywanych przez kapitalistów i obszarników”.

Dotychczasowy przebieg dyskusji i wypowiedzi, związane z art. 69 i 70, wskazują raczej, że jawnej roboty reakcyjnej części kleru katolickiego nie daje się zauważyć. Działalność tych wrogich elementów ma niewątpliwie miejsce w środowiskach, które charakteryzują bierność i brak zainteresowania projektem konstytucji oraz wyraźna niechęć w uczestniczeniuⁿ [w] dyskusji ogólnonarodowej.

Zapewnienie opieki i równouprawnienie kobiet

Szczególnie pełne serdecznej nuty były wypowiedzi kobiet wiejskich, podkreślające ogrom pomocy i opieki doznanej ze strony państwa, fakt równouprawnienia z mężczyzną, możliwości awansu społecznego i pracy zawodowej.

Nie bez dumy mówiono, że po raz pierwszy kobieta wiejska w Polsce ma swą pracę należycie ocenioną, według jakości i ilości, gdzie ma to miejsce w spółdz. produkcyjnej na podstawie dniówki obrachunkowej (spółdz. Sudwa²³, pow. Ostróda).

Wiele [kobiet] wypowiedziało się o „tamtych” czasach, bezpowrotnie minionych latach biedy i nędzy, bezrobocia – podkreślano natomiast, z naciskiem, troskliwość państwa ludowego, wyrażającą się coraz większą ilością powstających żłobków, przedszkoli, stacji opieki nad matką i dzieckiem itp.

Może najlepiej uczucia dyskutujących kobiet scharakteryzuje wypowiedź kobiety z gromady Szwaruny pow. Bartoszyce, Julii Platy: „... z radością i dumą witam ten akt historyczny. Jestem wdzięczna Polsce Ludowej, że mnie kobiecie ze środowiska robotniczego dziś jest wolno dyskutować nad projektem konstytucji, że minęły czasy biedoty i nędzy, że nie powrócą czasy w jakich żyli rodzice i ja sama, kiedy musiałam pracować na szosie lub przy zamiataniu ulic za marne grosze, a wyżywieniem były kartofle z olejem”.

Objawy spływania dyskusji

Obok tych wypowiedzi, świadczących o wyrobieniu politycznym dyskutantów, padały niekiedy pytania dość naiwne, jak np.: „dlaczego w konstytucji nie ma mowy o hymnie lub języku urzędowym?”; „w czym taki postępek przy rozwiązaniu

– 27 I 1950), po zwolnieniu, od 6 II 1950 r., proboszcz parafii Budry w powiecie węgorzewskim oraz wikariusz-współpracownik w parafii pw. Dobrego Pasterza w Węgorzewie; *ibidem*, s. 186 (biogram ks. N. Masłowskiego).

ⁿ W tekście: „uczęszczaniu”.

²³ Obecnie: wieś w gminie Olsztynek, powiat olsztyński.

zagadnienia głowy państwa, w sensie art. 25?”²⁴; „czy równouprawnienie kobiet oznacza wprowadzenie dla nich służby wojskowej?” itp.

W wielu wypadkach dyskusja zamieniła się w biadolenie nad różnymi brakami i roztrząsaniem niektórych niedociągnięć aparatu państwowego czy spółdzielczego. Narzekano więc często, że podatki są zbyt wysokie w stosunku do możliwości płatniczych chłopów, że kwalifikacja ziemi była fałszywa, że w spółdzielniach, roszarniach i cukrowniach panuje kumoterstwo (Iława, Nowe Miasto Lubawskie), że gdzieśgdzie przejawia się jeszcze biurokracyzm, np. w bankach i przydiach gminnych rad narodowych, lub złe traktowanie człowieka pracy (Iława, Kętrzyn), że w sklepach brak wielu artykułów, jak: buty gumowe, węgiel, gwoździe, mydło, papa, pończochy.

Wrocie wystąpienia

Wykorzystując taki stan umysłów wróg klasowy przechodził nieraz do frontalnego ataku. Po długiej serii biadoleń padały głosy, że „konstytucja jest na papierze, a wszystko to oszukaństwo”, że „bezpartyjni nie mają głosu, bo kandydatów na posłów wysuwają organizacje polityczne” (Kałduny, pow. Iława), że „lepiej było za sanacji” (Sędzice, pow. Nowe Miasto Lubawskie), że „państwo pomaga tylko i w gazetach”^o (Klimy, pow. Iława), że „rząd wyzyskuje, niszczy chłopą, zabiera ostatnią krowę, a dzieci chodzą głodne i bosc” (Ziemiany²⁵, pow. Węgorzewo), że „spółdzielniom pomagają, nawet dzieci biorą ze szkół^p, a gospodarstwo indywidualne upada” (Górowo Ił., Bagienty Wielkie²⁶, pow. Iława), że „kobietom daje się równouprawnienie, bo i tak mężczyźni nie zarobią na ich utrzymanie” (Maskowo²⁷, pow. Morąg), że „pożyczkę narodową²⁸ wymierzono drogą administracyjną” (Kępa Tułn.²⁹, pow. Biskupiec), że „sołtysów i przewodniczących wybiera nie lud, ale narzuca się ich z góry”, a „państwo jeśli chce pomóc chłopom, to niech zmniejszy podatek do 8%, to lepiej się wywiążemy z powinności niż spółdzielnie produkcyjne” (Kurowo³⁰, pow. Braniewo), że „ludzie na wsi nie mają nic do powiedzenia” (Franciszkowo, pow. Iława).

^o Tak w tekście.

^p Tak w tekście.

²⁴ Chodzi tu o treść zapisu art. 25 projektu poświęconego uprawnieniom Rady Państwa.

²⁵ Obecnie: wieś w gminie Banie Mazurskie, powiat olecko-gołdapski.

²⁶ Błąd w tekście. Chodzi tu o wieś Babięty Wielkie, w obecnej gminie Susz, powiat iławski.

²⁷ Błąd w tekście. Chodzi tu o wieś Markowo, w obecnej gminie Morąg, powiat ostródzki.

²⁸ Chodzi tu o dekret z 18 VI 1951 r. o rozpisaniu Narodowej Pożyczki Rozwoju Sił Polski (DzU 1951, nr 33, poz. 257).

²⁹ Błąd w tekście. Chodzi tu o wieś Kępa Tułnicka, w obecnej gminie Reszel, powiat kętrzyński.

³⁰ Właściwie: wieś Kurowo Braniewskie w obecnej gminie Młynary, powiat elbląski.

W innych miejscach padały wypowiedzi negatywne: „głosowanie od 18 roku życia jest zbyt wczesne³¹”, „prawo do nauki jest fikcją, bo szkoły zamyka się z braku drzewa” (Pańska Wola, pow. Giżycko); „państwo od chłopów kupuje kartofle za 16 zł, a sprzedaje po 30 zł” (Nowa Wieś, pow. Iława); „dlaczego są aresztowani świadkowie Jehowy?”³² (Kajkowo, pow. Ostróda); „dlaczego w wyniku napaści na ZSRR będziemy mu pomagać?” (Jakubowo³³, pow. Iława); „przed wojną miałem źle, a teraz jeszcze gorzej [i] muszę się zrzec gospodarstwa” (13 ha, Wawer Michał, pow. Węgorzewo); „na kupno butów trzeba sprzedać 20 metrów zboża, jakaż to poprawa?” (Mirgany³⁴, pow. Braniewo).

W tych miejscowościach, wypowiedzi negatywne nie padały jednak na podatną glebę. Prelegent potrafił dać właściwe wyjaśnienie, zebrani poparli prelegenta, [a] ci, którzy pragnęli projekt konstytucji ośmieszyć, sami zostali ośmieszeni.

Niekiedy wróg klasowy sam się demaskował. Po wypowiedziach, że „art. 86³⁵ jest kłamstwem, bo więźą bez śledztwa ponad 2 m[iesią]ce” (Michałowo, pow. Iława), że „nie gwarantuje się swobody wyboru miejsca zamieszkania” (Dziarny, pow. Iława), że „przed wojną można się było uczyć, a dziś dzieci chodzą boso” (Starkowo, pow. Iława, Piasty Małe³⁶, pow. Górowo Ił.) – okazało się, że wypowiadający się to albo przesiedlony za bandycką działalność, albo przedwojenny oficer, albo znany kułak-wyzyskiwacz.

Poza wywołaniem nastrojów niezadowolenia i biadolenia, oprócz prowokowania otwartych wrogich wystąpień, metodą działania wroga jest hamowanie dyskusji.

„Myśmy już to słyszeli”, „choćbyście całą noc gadali, nie przekonacie nas”, „mamy inne bolączki” – oto charakterystyczne próbki.

W pięciu gromadach gminy Biskupiec, w siedmiu gromadach pow. Nowe Miasto, nikt, z przybyłych na zebranie, nie zabierał głosu.

³¹ Chodzi tu o treść zapisu art. 82 projektu konstytucji w brzmieniu: „Każdy obywatel może być wybrany do rady narodowej po ukończeniu 18 lat, do Sejmu zaś po ukończeniu 21 lat”.

³² Świadkowie Jehowy – restauracjonistyczny związek wyznaniowy zaliczany do tzw. nurtu badawczego, należącego do wyznań millenarystycznych. Został założony przez Charlesa Taze Russela w 1872 r. w Pensylwanii (USA). Na ziemiach polskich związek funkcjonuje od 1892 r. Po II wojnie światowej członkowie związku byli prześladowani przez władze komunistyczne, a jego działalność została zdelegalizowana w lipcu 1950 r. Oficjalną działalność wznowiono 12 VI 1989 r., po rejestracji pod nazwą „Strażnica – Towarzystwo Biblijne i Traktatowe. Zarejestrowany Związek Wyznaniowy Świadków Jehowy w Polsce”.

³³ Właściwie: wieś Jakubowo Kisielickie w obecnej gminie Susz, powiat iławski.

³⁴ Błąd w tekście. Chodzi tu o wieś Merguny w gminie Bartoszyce.

³⁵ Chodzi tu o treść zapisu art. 86 projektu w brzmieniu: „Kandydatów na posłów i członków rad narodowych zgłaszają organizacje polityczne i społeczne, zrzeszające obywateli w miastach i wsiach”.

³⁶ Prawdopodobnie chodzi tu o osadę w obecnej gminie Górowo Iławeckie, powiat bartoszycki. Na terenie powiatu leży wieś Piasty Wielkie.

W powiecie Nidzica przeważnie wypowiadali się tylko aktywiści, przewodniczący rad narodowych, nauczyciele, pracownicy gminni, sekretarze POP itp.

W gromadzie Purda Wielka, pow. Olsztyn, obecni, w chwili rozpoczęcia zebrania, wyszli z sali obrad.

We wsi Truszczany, pow. Działdowo, bogacz, posiadacz 32 ha gospodarstwa, Drozd, manifestacyjnie opuścił salę – pragnąc pociągnąć za sobą innych – lecz nikt za nim nie wyszedł.

Postawa członków partii w dyskusji

Efekt zebrania zależał od aktywności podstawowych organizacji partyjnych. Dlatego należy z całą stanowczością wytknąć i napiętnować nielicznych towarzyszy, którzy zajęli wobec ogólnonarodowej dyskusji bierną lub wręcz wrogą postawę.

W kilku miejscowościach członkowie POP nie zabierali wcale głosu.

W Lasecznie, pow. Iława, sekretarz POP spóźnił się na zebranie o godzinę i nie uczestniczył w dyskusji. W Wędrychowie³⁷, tegoż powiatu, sekretarz komitetu gminnego w ogóle nie chciał przyjść na zebranie.

W Sędzicach, pow. Nowe Miasto [Lubawskie], tow. Ogrodowski, mówił, że „nie ma sprawiedliwości, bo prelegenci rozjeżdżają się samochodami, a sołtys chodzi pieszo”.

W Dzikowie³⁸, pow. Górowo Ił, tow. Motyl „nie widzi różnicy między konstytucją naszą, a przedwrześniową, bo tak wtedy, jak i dziś ludzie są karani za wyręb drzewa bez zezwolenia”.

Tow. Panasiuk z grom. Zagaje, pow. Braniewo, oświadczył, że „nie ma poparcia dla własności indywidualnej, gdyż wiele ludności wysiedlono w ramach akcji «W»³⁹, i to szczególnie prawosławnych, a Polacy, jako nieroby, zajęli chaty na ich ziemiach” [oraz], że „w naszej demokracji nie ma sprawiedliwości, bo podatki nakłada się nierównomiernie – jeśli bowiem za 1 ha płaci się 100 zł, to za 10 ha powinno się płacić 1 000 zł”.

Ten sam obrońca kułaków domaga się „by młodzież w wieku 18 lat nie była wybierana do rad narodowych, bo jest niedoświadczona życiowo, a orzeł biały nie może być godłem państwowym, bo to jest znak faszystowski”[!].

³⁷ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Jędrychowo w obecnym powiecie iławskim.

³⁸ Obecnie: wieś Dzikowo Iławskie w powiecie bartoszyckim.

³⁹ Akcja „W” – decyzję o przesiedleniu cywilnej ludności ukraińskiej i rodzin mieszanych na tereny północnej i zachodniej Polski podjęło Biuro Polityczne KC PPR 29 III 1947 r. Formalną uchwałę w sprawie przeprowadzenia akcji wysiedleńczej przyjęła Rada Ministrów 24 IV 1947 r. Akcję „oczyszczenia zagrożonego terenu i likwidacji band UPA” powierzono do przeprowadzenia specjalnie powołanej Grupie Operacyjnej „Wisła” dowodzonej przez gen. bryg. Stefana Mossora. Ludność cywilną z rejonów: Gorlice, Lublin, Sanok i Rzeszów przesiedlano na tereny sześciu województw: białostockiego, gdańskiego, olsztyńskiego, poznańskiego, szczecińskiego i wrocławskiego. W okresie od maja do października 1947 r. na terenie województwa olsztyńskiego osiedlono ogółem 13 621 rodzin, liczących 55 448 osób.

W Obrzynowie⁴⁰, pow. Iława, sekretarz POP Czesław Wilary oświadczył, że dla niego „wesele ważniejsze, bo można na nim popić”, i na zebranie nie przyszedł.

Sekretarz POP: „w domu zimno, nie ma odzieży i obuwia, a państwo przeskadza nam potrzeby swe zaspokoić”.

Wreszcie w Pilichowie⁴¹, pow. Iława, sekretarz POP szeptał po cichu do sąsiadów: „obecnie chodzimy w podartych spodniach, a po założeniu spółdzielni produkcyjnych będziemy chodzić zupełnie bez spodni”.

Cytowane przykłady należą do wyjątków. Na ogół zaś członkowie partii zdawali sobie sprawę ze swych obowiązków, mobilizowali bezpartyjne masy i nadawali ton dyskusji. Potrafili również, w wielu wypadkach, paraliżować otwarte wystąpienia wroga klasowego.

Dyskusja ogólnonarodowa a ludność miejscowego pochodzenia

Oddzielnym zagadnieniem jest stosunek do dyskusji ludności miejscowego pochodzenia. Bardzo często stosunek ten jest zupełnie bierny. Mazurzy i Warmiacy, albo nie zabierają w ogóle głosu, albo ograniczają się do wyliczenia swoich kłopotów gospodarczych. Niekiedy twierdzą, że „za Hitlera, choć tak się narzeka na niego, było im lepiej”, żądają zagwarantowania w konstytucji prawa do wychodźstwa (Szczytno) lub wprowadzenia nauki języka niemieckiego w szkołach (Makruty⁴², pow. Ostróda).

--^{r-r}z drugiej strony padają głosy, że „rząd polski wyrwał ich z zacofania i ciemnoty” (Wojmany⁴³, pow. Górowo Ił.), że „przed wojną był niedostatek, często brakło chleba, a obecnie rząd opiekuje się nimi, daje im wykształcenie i stanowiska” (Olszewo⁴⁴, pow. Węgorzewo).

W Pozezdrzu⁴⁵ młody autochton mówił o ciężkiej doli Mazurów w wojsku hitlerowskim, a w Przytułach⁴⁶, tegoż węgorzewskiego powiatu, Mazur Jan Łagodny, porównywał dzisiejsze rewolucyjne przemiany, z dawnym uciskiem małorolnych przez junkrów pruskich.

Jan Król, z powiatu Górowo Ił., mówił, że „projekt konstytucji kładzie wyraźny kres dyskryminacji autochtonów – wszyscy autochtoni przyjmują go z wielkim zadowoleniem”.

Na podstawie zestawienia miejscowości, w których padały cytowane wypowiedzi, zaobserwować można fakt, [że] w powiatach północnych, gdzie skupiska

^{r-r} W tekście: „Ale”.

⁴⁰ Wieś w obecnej gminie Prabuty, powiat kwidzyński (województwo pomorskie).

⁴¹ Wieś w obecnej gminie Prabuty.

⁴² Wieś w obecnej gminie Olsztynek, powiat olsztyński.

⁴³ Błąd w tekście. Chodzi o wieś Wojmiany w obecnej gminie Górowo Iławeckie, powiat bartoszycki.

⁴⁴ Chodzi tu o wieś Olszewo Węgorzewskie w obecnej gminie Budry, powiat giżycki.

⁴⁵ Wieś gminna w obecnym powiecie giżyckim.

⁴⁶ Wieś w obecnej gminie Pozezdrze, powiat giżycki.

ludności autochtonicznej są mniejsze, stosunek jej do projektu konstytucji jest pozytywny. W powiatach południowych zaś, gdzie autochtoni żyją w masie, notujemy albo bierność, albo biadolenie, albo nawet wrogość.

Oceniając jednak ogólnie wystąpienia wrogie należy stwierdzić, że nie miały one charakteru zorganizowanego, nie występowały masowo.

Wrogowi nie udało się, w żadnym wypadku, rozbić zebrania czy też zweeksłować dyskusji na tory wrogiego ustosunkowania się do projektu.

Fakt ten mówi o tym, [że], z jednej strony, wróg nie zdążył jeszcze zmobilizować swych wszystkich sił do dywersyjno-rozbiłkackiej roboty, a z drugiej strony jest dowodem, że nasze komitety partyjne potrafiły odpowiednio pokierować akcją.

Analizując pracę prelegentów, zarówno powiatowych, jak i wojewódzkich, można stwierdzić, że byli oni dość dobrze przygotowani, i poza nielicznymi wypadkami (rozdrabnianie zagadnień własności – pow. Lidzbark Warmiński), świadczącymi o słabym wyrobieniu politycznym, na ogół uniknęliśmy przegięć, czy odchyłeń w referowaniu.

Doświadczenie I etapu, popełnione w nim błędy, ujawnione niedomagania, pozwalają na wyciągnięcie wniosków dla sprawnego przeprowadzania dyskusji w II etapie:

- 1) dla kierowania politycznego i organizacyjnego całością akcji, powołać przy KP kolektwy akcji (w myśl zaleceń KC) pod kierownictwem I-go sekr. KP;
- 2) przeprowadzenie ze wszystkimi prelegentami seminariów dla omówienia wskazówek do referowania, oraz ujęcia tematycznego w myśl wskazań KC. Dla lepszego uterenowienia prelekcji i zapewnienia frekwencji, wprowadzić zasadę, że prelegent w obsługiwany przez siebie środowisku winien być dwa razy. Raz, dla zorientowania się w terenie, zasięgnięcia informacji, porozumienia się z POP w sprawie frekwencji itp., a drugi raz dla wygłoszenia pogadanki;
- 3) ustawić do pracy w II etapie KG, POP i agitatorów, przede wszystkim pod kątem widzenia przygotowania frekwencji i dyskusji na zebraniach. Omówić tę sprawę na powiatowych naradach agitatorów, które odbywają się w KP, w związku z przygotowaniem do akcji siewnej;
- 4) zapewnić stronę dekoracyjną (w miastach w gmachach publicznych, na dworcach, itp.), mówiącą o projekcie konstytucji i mobilizującą do wzięcia udziału w dyskusji, np. hasła, popularyzacja poszczególnych artykułów, cytaty, wykresy obrazujące osiągnięcia, wystawy gazetek ściennych itp.;
- 5) nakreślić stały plan pracy z punktami dyskusyjnymi (opieka nad kadrą prelegencką, agitatorami itd.), wyznaczyć spośród pracowników aparatu partyjnego opiekunów poszczególnych punktów;
- 6) wytypować szeroki aktyw, w porozumieniu z ZMP, LK – młodzieżowy i kobiecy – i skierować go do pracy agitacyjnej w punktach;

- 7) KP opracują szczegółowe plany zebrań dyskusyjnych uwzględniając, że zakłady pracy należy objąć do 26 marca, a gromady i PGR-y do 30 marca br.
- 8) zobowiązać KP do nadsyłania, co pięć dni, meldunku z danymi statystycznymi, wg opracowanej ankiety i oceny głosów w dyskusji, wystąpień wroga itp. [--]^{s-s}

Robert Syrwid (ur. 1963), nauczyciel historii, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego (1988), dr nauk hum. (od 2003) na podstawie rozprawy *Polska Partia Socjalistyczna w życiu polityczno-społecznym Warmii i Mazur w latach 1945–1948*. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół historii politycznej i społecznej Polski po II wojnie światowej, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Warmii i Mazur, biografistyki polskiej XX w. i historii administracji po 1945 r.

Kontakt: rosyrwid11@wp.pl

^{s-s} Ramowego planu II etapu dyskusji nad projektem konstytucji nie publikuje się.